

Barn og unges «uforstandighed» og de voksnes «Jammer og Graad»

*En mikrohistorisk undersøkelse av holdninger til barn, barndom og ungdom på
Inderøy fra 1689-1709*

Rebecca Marie Bangfield

Masteroppgave i historie for lektorprogrammet

HIS40951 – 30 Studiepoeng

Våren 2023

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Humanistisk fakultet

Barn og unges «uforstandighed» og de voksnes «Jammer og Graad»

*En mikrohistorisk undersøkelse av tingbøkene fra Inderøy i perioden
1689-1709 som kilde til holdninger til barn, barndom og ungdom*

Av Rebecca Marie Bangfield

Masteroppgave i historie

Universitetet i Oslo

Våren 2023

© Rebecca Marie Bangfield

2023

Barn og unges «uforstandighed» og de voksnes «Jammer og Graad» - En mikrohistorisk undersøkelse av tingbøkene fra Inderøy i perioden 1689-1709 som kilde til holdninger til barn, barndom og ungdom

Rebecca Marie Bangfield

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Denne oppgaven handler om hvordan barndom som fase i livet ble oppfattet og behandlet, med utgangspunkt i tingbøkene fra Inderøy i en 20 års periode fra 1689-1709. Formålet med oppgaven er å bedre forstå tenke- og handlemåte hos disse menneskene hvis handlinger jeg kan spore i tingbøkene for Inderøy. Denne studien viser hvordan barndomshistorie ikke trenger å fremstilles som en fremskrittshistorie. Ved å undersøke saker som dreier seg om barn i arbeid, omsorg for barn og uskikkelige barn innstevnet på tinget, drøfter jeg hvorvidt synet på barn var så preget av nød, likegyldighet og vold som en del tidligere forskning skal ha det til. Oppgaven undersøker hvordan vi skal forstå unge tjenestefolks ansvar overfor husbonde og hustrua, og grensene for dette. I tillegg utforsker denne oppgaven institusjonen hustukt samt drøfter dets grenser i forhold til lovverket og samfunnets normer.

Denne oppgaven trekker også på en etnologisk forskningstradisjon ved at den undersøker ulike skikker og ritualer knyttet til barn som døde før dåpen. Oppgaven drøfter hvordan vi kan forstå foreldre som risikerte straff i sine anstrengelser for å berge barnet sitt. Videre undersøker denne oppgaven det jeg har valgt å kalle 'uskikkelige barn', som er innstevnet for å ha gjort noe overlagt ulovlig. Gjennom dette tematiske utvalget viser oppgaven hvordan barndom og ungdom er blitt brukt av sorenkriveren for å forklare eller unnskyldte deres handlinger. Oppgaven viser at de holdningene som fremgår av tingbøkene tilsier at foreldre og lokalsamfunnet ikke var likegyldige overfor de unge som bodde der men at tiden de levde i og de sosiale forholdene de levde under var aspekter som påvirket hvordan de forholdt seg til, og behandlet barna.

Forord

Jeg vil først og fremst rette en stor takk til min flinke veileder Hilde Sandvik for alle gode samtaler og fantastisk oppfølging. Jeg ønsker også å rette en takk til gjengen på onsdagskollokviegruppa på håndbiblioteket for nyttige tilbakemeldinger underveis og gode diskusjoner. Det har vært en veldig nyttig og fin prosess å få lese deres oppgaver og å få tilbakemeldinger fra så dyktige medstudenter.

Takk til mamma, Ronny og Lilly for tålmodighet og for at dere alltid i hvert fall har virket interesserte i hva jeg skriver om. Jeg vil også rette en takk til min mormor og morfar som fra jeg selv var liten, lærte meg til å sette pris på historie og den gode fortellingen og satte i gang interessen for faget for meg.

Og sist men ikke minst vil jeg rette en stor takk til alle på lesesalen i tredje etasje på Niels Treschows hus. Takk for at dere har gjort dette siste semesteret til det beste i studietiden og for å ha gjort skriveprosessen litt morsommere og litt mindre ensomt.

Blindern 12. mai 2023
Rebecca Marie Bangfield

Illustrasjonen på tittelbladet er hentet fra *Inderøyboka: ei bygdebok om Inderøy, Røra og Sandvollan. I D. 1: Den ålmenne delen*, (Inderøy: Steinkjer Trykkeri AS, 1973), s. 65.

Innholdsfortegnelse

1	Kapittel: Innledning	1
1.1	Emne og problemstilling.....	1
1.2	Tidligere forskning: barndomsdiskurser	1
1.2.1	Begynnelsen på barndomshistorie	1
1.2.2	Den demografiske vendingen	2
1.3	Tingbøkene	4
1.4	Kildeutfordringer og metode.....	5
1.4.1	Metode	5
1.4.2	Kildeutfordringer	8
1.4.3	Valg av saker.....	11
1.5	Barn og barndom – en begrepsavklaring	12
1.6	Oppgavens oppbygging	13
2	Kapittel: Barn i arbeid.....	14
2.1	Innledning	14
2.2	‘Den man tukter elsker man’ - en diskusjon av tukt og grenser for tukt	15
2.2.1	Tukt som disiplinering, og disiplinering som utdanning	15
2.2.2	Tukt med hjemmel i loven	17
2.2.3	Reaksjoner fra de andre på gården.....	18
2.2.4	Tuktens utstrekning.....	19
2.2.5	En kritikk av Sandmo og den ‘frie norske bonden’	20
2.3	Lydighet og «ungdoms uforstandighet»	20
2.3.1	Farsveldet og den ideologiske bakgrunnen.....	21
2.3.2	Anne og hennes ‘ungdoms uforstandighet’	23
2.3.3	‘Arbeidet adler mannen’... og tjenestejenta	24
2.4	En ‘ulychelig hendelse’	25
2.4.1	‘Paa sin hustrues vegne’	26
2.4.2	“Ung tjenestedreng” versus “umøndig dreng”	27
2.5	Konklusjon.....	29
3	Kapittel: Omsorg for barn	30
3.1	Innledning	30
3.2	Religiøs omsorg	31

3.2.1	<i>Limbus Infantium</i> – en teologisk nøtt.....	32
3.2.2	Løftet om dåpens frelse.....	33
3.3	Å legge barn “iblandt nogle steene udj fieldet».....	34
3.4	Barn som er ligget ihjel – «med Jammer och Graad».....	36
3.5	‘Ugudelige middel’ eller trolldom	37
3.6	Konklusjon.....	38
4	Kapittel: Uskikkelige barn	40
4.1	‘Begagne Smaaetiuferrij’ og tingets ambivalens	40
4.1.1	‘liden dreng’ eller ‘mennische’ på 18 år?	40
4.2	“Omgjengelse imod Naturen’	42
4.2.1	Mørkeperiode.....	43
4.2.2	Uvitenhet som formildende omstendighet?	44
4.2.3	«Wanwittig undom och vankundighed»	45
4.3	Konklusjon.....	46
5	Avslutning og konklusjon.....	48
	Forkortelser	52
	Litteratur	53
	Kilder	57
	Digitalarkivet	57
	Trykte kilder.....	58

1 Kapittel: Innledning

1.1 Emne og problemstilling

I tingboka fra 1704 står det at enken Ingeborgs eldste sønn Olle Einersen er «en ung dreng af 20 aars alder» og i 1689 blir Anders Baarsen, omtalt som en «liden dreng» på 18 år, innkalt på tinget for det sorenskriveren beskriver som småtyveri. I tingbøkene for Inderøy i perioden 1689-1709 finner vi flere slike beskrivelser av unge jenter og gutter. I denne oppgaven vil jeg forsøke å finne ut av hvordan barndom som fase i livet ble oppfattet og behandlet ved å undersøke saker fra tingbøkene fra Inderøy i en 20 års periode fra 1689-1709. Jeg skal ta for meg saker hvor barn er innblandet på en eller annen måte og på bakgrunn av dette drøfte hvordan omtalen og behandlingen av dem kan si noe om holdningene til dem. Jeg ønsker å finne ut av hvordan fortidas mennesker har forstått barndom som fase av livet og hvorvidt det var så preget av nød, likegyldighet og vold som en del tidligere forskning skal ha det til. Norge var preget av regionale forskjeller innad også når det kom til holdninger til barn og normer rundt barndom og ungdomstid. Dette kom gjerne til uttrykk på de lokale tingene. En undersøkelse av de delene av landet som ikke har blitt undersøkt tidligere mener jeg at vil kunne bidra med å si noe om den generelle oppfattelsen av barn i perioden, samt en mer nyansert forståelse av utviklingen av barnets stilling i samfunnet. Formålet med oppgaven blir altså å forsøke å bedre forstå tenke- og handlemåte hos disse menneskene hvis handlinger jeg kan spore i tingbøkene for Inderøy.

Problemstillingen min lyder som følger: *Hvilke holdninger til barn, barndom og ungdom kommer frem i tingbøkene for Inderøy fra 1689-1709, og hvordan kan vi forstå disse holdningene?*

1.2 Tidligere forskning: barndomsdiskurser

1.2.1 Begynnelsen på barndomshistorie

Barndomshistorie har vært, og er, et felt i endring. Det er interessant å se hvordan tidligere forskere har vurdert kildemateriale og i det følgende skal jeg gå gjennom viktige verk innenfor feltet for å gi innblikk i hvilken tradisjon denne oppgaven inngår i. Forskningslitteraturen om

barndomshistorie har sitt opphav i Annales-skolen i Frankrike. I 1960 kom historiker Philippe Ariés med boken *Centuries of Childhood*, som man kan argumentere for at var det første ordentlige forsøket på å forklare hvordan barndom i Europas *ancien régime* ble oppfattet. Boken hans setter i gang interessen for og debatten om barndomshistorie. Hovedargumentet til Ariés er at vår tids moderne forestilling om barndom ikke eksisterte i middelalder-samfunnet.¹ Han hevder at dette ikke nødvendigvis handler om foreldres manglende omsorg for barna sine, men at bevisstheten rundt det han kaller «the particular nature of childhood» ikke fantes i middelalderen. Ariés ser altså på den historiske utviklingen av barndom i et moderniserings- og siviliseringsperspektiv. Ved å ta i bruk både ikonografiske kilder som malerier som fremstiller barn som små voksne og demografiske tall slik som høy barnedødelighet, argumenterer han for hovedpoenget sitt. Slik opererer Ariés med et brudd i barndomshistorien, hvor barndom som kognitiv virkelighet først oppstår i tidlig nytid. Dette er i og for seg en interessant innfallsvinkel i en studie av barndom, men i dag er boken til Ariés tilsidesatt mye på grunn av en ukritisk bruk av kildemateriale og tilfanget av nyere, mer nyansert forskning.

Historikerne Edward Shorter og Lawrence Stone var på 1970-tallet interessert i de samme spørsmålene som Ariés, men der Ariés forsket på overklassene, tok Shorter og Stone nå utgangspunkt i de lavere samfunnsklassene og «vanlige folks» liv. Shorter mente at det skylte en «sentimental bølge» over Europa på 1700-tallet.² Stone argumenterer for en endring i følelser overfor barn med det han begrepsfester «affective individualism», eller på norsk: følelsesbasert individualisme. Følelsesbasert individualisme dreier seg om vendingen fra emosjonell avstand til følelsesmessig involvering i barna.³ Slik Stone ser det, er dette den viktigste og største endringen i folks mentalitet som skjer i tidlig nytid. På bakgrunn av dette, vil også Shorter og Stones syn på barndomshistorien preges av en tanke om et brudd på 1700-tallet. Dette bruddet baserer seg på en holdningsendring hos foreldre, som går fra å være uinteressert i barna sine til å ønske å verne om dem og sin familie.⁴

1.2.2 Den demografiske vendingen

¹ Ariés, Philippe, *Centuries of childhood: a social history of family life* (New York: Knopf, 1962), 128.

² Shorter, Edward, *Kernefamiliens historie* (København: Nyt nordisk forlag, 1979), 13.

³ Stone, Lawrence, *The family, sex and marriage in England 1500-1800* (Harmondsworth: Penguin Books, 1979), 149.

⁴ Stone, *The family, sex and marriage in England 1500-1800*, 21.

Etter 1970-tallet var barndomshistorie etablert som en egen disiplin innenfor historiefaget. Med FNs internasjonale barneår i 1979 skjøt interessen for barndomshistorie fart, også i Norge. Forskere begynte å basere seg på en forståelse av barndomshistorien som la vekt på kontinuitet. På 1980- og 90-tallet kom det flere motsvar til den tidligere forskningen. Blant de forskerne som tok for seg barndom i tidlig nytid var historikerne Linda Pollock, Hugh Cunningham og historiker og etnolog Stephen Wilson i en internasjonal kontekst. Wilson ga et kritisk blikk på flere vestlige barndomshistoriske analyser og hvordan, etter hans mening, de har mistolket kildene. Hugh Cunningham argumenterer for at i en undersøkelse av holdninger til barn og barndom må vi skille mellom holdninger og innstillinger til spedbarn og de barna som overlevde sitt første leveår.⁵ En slik nyansering fordrer allikevel at vi undersøker disse holdningene på fortidas premisser.

I artikkelen «The myth of motherhood a myth: The Historical view of European Child-Rearing» (1984) peker Stephen Wilson på hvordan Stone, Shorter og Ariés hadde hevdet at barnedødsfall ble møtt med et fravær av emosjonell sorg fordi det ikke lønte seg da barnedødeligheten var så høy. Wilson viser til det faktum at det var ulike begravelsesritualer og -skikker for voksne og barn, blant annet forskjellige klokkespill i kirkene og ulike sørgefarger. Han hevder at slike forskjellige skikker og ritualer ikke nødvendigvis behøver å vitne om foreldres likegyldighet. I tillegg peker han på at de små barna gjerne ble begravet med leker.⁶ På bakgrunn av dette postulerer Wilson heller en tolkning som foreslår at barnet ble sett på som et uskyldig og ikke enda fullverdig medlem av samfunnet og at denne fasen av livet derfor må ha blitt ansett som noe som skiller seg fra voksenlivet. Linda A. Pollock hevder i tråd med dette at undersøkning av barndom i fortida ikke kan baseres på et spørsmål om hvorvidt det fantes et begrep om barndom på denne tiden eller ikke. Spørsmålet må være om dette begrepet har endret seg, eller hvordan det har utviklet seg gjennom århundrene.⁷ Med utgangspunkt i en slik tanke om kontinuitet argumenterer altså Wilson og Pollock for at idéen om barndom ikke er et moderne prerogativ slik som Ariés, Shorter og Stone hevdet. Med et slikt tolkningsgrunnlag kan altså for eksempel å utsette syke barn for 'skumle' ritualer eller fravær av foreldre i barnets begravelse, like gjerne være et uttrykk for sorg, som å være et uttrykk for mangel på sorg.⁸ Før vi går videre, er det

⁵ Cunningham, Hugh, *Children and childhood in western society since 1500*, 2nd utg. (Harlow: Pearson Longman, 1995), 107.

⁶ Wilson, Stephen, «The myth of motherhood a myth: The historical view of European child-rearing,» *Social history (London)* 9, no. 2 (1984): 192.

⁷ Schrupf, Ellen, *Barndomshistorie, Utsyn & innsikt* (Oslo: Samlaget, 2007), 17.

⁸ Wilson, «The myth of motherhood a myth: The historical view of European child-rearing,» 192.

viktig å presisere at min analyse altså skal sentrere rundt barnet i et husholds-perspektiv og ikke i et idéhistorisk eller pedagogisk perspektiv.

Forskning på familie- og barndomshistorie i tidlig nytid i Norge, kan sees som et barn av den historiske demografien. Tidligere var det fremfor alt antropologer og sosiologer som interesserte seg for familien som forskningsfelt i Norge. I den norske konteksten stod historiker Sølvi Sogner sentralt i arbeidet med å bygge opp familiehistorie som en forskningsdisiplin. Boken *I gode og vonde dager: Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid* redigert av Sølvi Sogner og med bidragsytere som Hilde Sandvik, Kari Telste, Hanne Marie Johansen og Beate Homlong, kan leses som et innlegg i en diskusjon av kjønnsperspektivets betydning i familiehistorieskrivingen, men tar også for seg barnets stilling og endringen av den. I mine analyser har Sogner og hennes forskning på barnets stilling i familiens om arbeidsenhet vært av betydning og inspirasjon.⁹

I tillegg støtter jeg meg på Synne Stavheim, Øystein Viskum og Anette Stokkeland og deres master- og hovedoppgaver. Særlig Stavheim og Stokkeland har vært av inspirasjon i deres vurderinger av normer og verdier i ett lokalsamfunn sett i forhold til storsamfunnet Boken, *Å Minnes de Døde*, redigert av historiker Tarald Rasmussen, har vært nyttig i diskusjonen om foster som døde før de mottok frelse, og det teologiske paradokset det danner. Dette er altså litteratur som er relevant i en studie av barndom i tidlig nytid, men i en undersøkelse av barndom i middelalderen vil for eksempel historikere som Barbara Hanawalt og Shulamith Shahar være av betydning og interesse. Selv om deres forskning dreier seg om en tidligere periode enn min, vil jeg allikevel forholde meg til deres bruk av begreper slik som 'barn' og 'barndom' for å få et så bredt utgangspunkt som mulig i min egen begrepsforståelse.

1.3 Tingbøkene

Jeg skal ta for meg tingbøkene for Inderøy i en 20-års periode fra 1689-1709. Det er disse som vil bli den viktigste kilden for oppgaven. Tingbøkene for Inderøy sorenskriveri ligger tilgjengelig i transkribert og scannet versjon på digitalarkivets nettsider. Nettopp at det for denne perioden finnes transkriberte utgaver har vært en viktig årsak for mitt utvalg. Tingbøker er

⁹ Se: *I gode og vonde dager* (2019), *Far sjøl i stua og familien hans* (1990), *A global history of Historical Demography* (2016), *Fact, fiction and forensic evidence* (1997).

rettsprotokoller ført i pennen av en sorenskriver. Innholdet i dem er en fortløpende beskrivelse av alt som skjer på tingene. Det ble avholdt ordinære ting og eventuelt ekstraordinære ting, slik vi skal se senere i oppgaven. Sakene i tingbøker inneholder vanligvis informasjon om hvem som var *citanten* (den fornærmede), hvem som stod tiltalt og hva tiltalen gikk ut på.¹⁰ I tillegg kommer informasjon om den videre saksbehandlingen, slik som vitneavhør og hva den tiltalte hadde å si til sitt forsvar, hvilken straff *citanten* ønsket, osv. Noen saker er som vi skal se, svært korte imens andre er omfattende og detaljerte.

Fogden i tingbøkene var utøver av den offentlige påtalemyndighet og sorenskriveren var påbudt å føre referatet. Etter 1687 var sorenskriveren enedommer bortsett fra i livs-, æres- og odelssaker, der lagretten skulle være meddommere. Myndighetenes representanter på tinget var altså først og fremst fogden og sorenskriveren.¹¹ I hele den perioden for de tingbøkene jeg tar utgangspunkt i, er det Nils Olufsen Vind som er sorenskriver for Inderøy fogderi.¹² Tingbøkene er rike på saker som handler om lokalmiljø og naboskap, og på denne måten kan man danne seg et relativt klart bilde av barnas nærmeste omgivelser ved å studere dem. Ved bruk av tingbøkene vil jeg undersøke hendelser og situasjoner som kan fortelle noe om barn og oppfattelsen av barn på denne tiden.

1.4 Kildeutfordringer og metode

1.4.1 Metode

Kildematerialet mitt strekker seg over en periode på bare 20 år og skildrer en liten gruppe mennesker på et relativt lite geografisk område. Oppgaven vil trekke på mikrohistoriske metodiske tradisjoner og grep. Historiker Sarah Maza skriver at mikrohistorie kjennetegnes ved «the importance of scale».¹³ Med dette mener hun at mikrohistorie fungerer som et slags historisk laboratorium hvor man retter et mikroskop mot den fortida man ønsker å undersøke. István M.

¹⁰ Sandmo, Erling, «Tingets tenkemåter: kriminalitet og rettssaker i Rendalen 1763-97», red., Publikasjoner fra Tingbokprosjektet (trykt utg.) (Oslo: Universitetet i Oslo, IKS, Avdeling for historie, Tingbokprosjektet, 1992), 37.

¹¹ Næss, Hans Eyvind, «Fra tingskriver til dommer - tiden 1591-1797», i *For rett og rettferdighet i 400 år: sorenskriverne i Norge 1591-1991*, red. Hans Eyvind Næss, Tor Falch, og Norges justis- og politidepartement (Oslo: Justisdepartementet i samarbeid med Fabritius, 1991), 33.

¹² Næss, Hans Eyvind, Tor Falch, og Norges justis- og politidepartement, *For rett og rettferdighet i 400 år: sorenskriverne i Norge 1591-1991* (Oslo: Justisdepartementet i samarbeid med Fabritius, 1991), 234.

¹³ Maza, Sarah C., *Thinking about history* (Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 2017), 181.

Szijártó har en forståelse for mikrohistorie som fordrer tre grunnleggende kjennetegn. Disse er 1) en intensiv undersøkning av et mindre, avgrensa objekt, med 2) målsetning om å svare på store historiske spørsmål, og at man 3) vektlegger «agency» og handlingsrommet til de historiske aktørene.¹⁴ Med denne oppgaven ønsker jeg å rette dette mikrohistoriske mikroskopet mot Inderøy og tingbøkene derfra. Dette materialet er ikke blitt undersøkt før med barndom som tematisk avgrensning.

Sølvi Sogner argumenterer for at historisk demografi som metodisk vinkling i en tematisk avgrensning slik som barndomshistorie, er svært nyttig.¹⁵ Å ta i bruk moderne demografisk metode til å undersøke kildemateriale slik som kirkebøker i det Sogner kaller en «pre-statistical era» vil kunne legge til rette for en «meticulous analysis of the family».¹⁶ Dette legger til rette for å kartlegge menneskers handlinger og hendelser i deres liv. Den demografiske tilnærmingen til familiehistorie slik historiker Michael Anderson forstår den, preges av et spesielt fokus på å studere kilder som dekker hele eller store deler av det samfunnet som undersøkes.¹⁷ Ved å bruke tingbøkene som kilder vil man ta Sølvi Sogners poeng ett steg videre, fordi det er beskrivende kilder som kan gi innblikk i handlinger. Denne studien vil trekke på denne demografiske tradisjonen innen historieskrivingen ved å forsøke å avdekke holdninger bak handlinger.

Michael Anderson beskriver denne tilnærmingen til familiehistorie som «the sentiments approach», en retning hvor forskere har vært interesserte i spørsmål som dreier seg om familieoppførsel. Kildemateriale slike undersøkelser baserer seg på er gjerne dagbøker, samtidige forfatninger og religiøse tekster, altså kildemateriale fra en lærd og skrivekyndig minoritet. Det oppstår derfor store spørsmål om hvem dette kildematerialet egentlig sier noe om, og om det kan si noe om de lavere sjiktene av samfunnet i det hele tatt. Jeg vil hevde at tingbøkene er unike i den forstand. De er systematiske og strukturerte og egnet til å utarbeide statistikk, men inneholder også detaljerte og utbroderende beskrivelser av situasjoner og hendelser som også er egnet for å si noe om holdninger. Historiker og etnolog Kari Telste skriver i artikkelen «A

¹⁴ Krøvel, Harald Johannes, «Allmenn bygdehistorie og mikrohistorie,» i *Mikrohistorie*, red. Arnfinn Kjelland, Harald Krøvel, Ola Teige, og Chalak Kaveh (Trondheim: Museumsforlaget, 2020), 33.

¹⁵ Sogner, Sølvi, «Historical Demography in Norway 1960-2010,» i *A Global history of historical demography: half a century of interdisciplinarity*, red. A. Fauve-Chamoux, Ioan Bolovan, og Sølvi Sogner (Bern: Peter Lang, 2016), 505.

¹⁶ Sogner, «Historical Demography in Norway 1960-2010,» 499.

¹⁷ Anderson, Michael, *Approaches to the history of the Western family, 1500-1914*, [New]. utg. (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 5.

tale of courtship or immorality?» at i en undersøkelse av tingbøker vil man skjønne at tekstene er konstruert som et narrativ med tre sammenhengende nivåer,

«On an ‘inner’ level the narrative is about the incident which is to be reconstructed in court. On the ‘middle’ level there are men and women who appear in court to tell about an incident either as witnesses to it or as participants. Finally there is an ‘outer level’ as it is constructed and formed by the judge who wrote it all down».¹⁸

Et slikt forhold til kildematerialet er et premiss for en kvalitativ metodisk inngang når en ønsker å undersøke mentalitet og holdninger. Enten om menneskene man undersøker prøver å pynte på noe, stille noe i et godt eller dårlig lys, være snille eller slemme, vil de historiene folk fortalte på tinget kunne gi oss et bilde på hva det var som skjedde og hvordan hendelsene ble fremstilt. Det som er avgjørende er å få god innsikt i konteksten bak både tingene som institusjon og disse hendelsene som tas opp på tinget. Sølvi Sogner skriver at “Family history does not target concepts like ‘nation’ and ‘society’. The focus is on the private aspects of life, common to all humans”.¹⁹ Dette er en skarp nyansering av Sogner fordi det private sier selvsagt også noe om samfunnet, men ved å ta utgangspunkt i det private og det som er felles for alle, kan man altså forsøke å si noe om det større.

Jeg har foretatt digitale søk med spesifikke søkeord for å finne saker av relevans. Ordene jeg har brukt er blant annet «barn», «liden», «dreng», «aar» og «pige». Dette har jeg gjort for å få opp saker som kan være av relevans for oppgaven. Jeg har funnet i underkant av 40 saker hvor barn nevnes eller det er unge folk som innstevnes, uten å regne med rene leiermålssaker. Slike leiermålssaker har ikke vært like interessant å se på da jeg oppfatter det som litt på siden av min problemstilling. Jeg har ikke hatt anledning til å ta for meg alle sakene som kunne vært relevant for en slik oppgave som dette, selv om jeg veldig gjerne skulle ønske det. Rettsreferatene gir levende innsikt i de enkeltmenneskene som møter på tinget. Deres språkbruk, tanker og følelsesliv kommer til uttrykk gjennom vitneavhør og jeg vil argumentere for at dette gir oss et

¹⁸ Telste, Kari, «A tale of courtship or immorality? Some reflections on court records as narratives,» i *Fact, fiction and forensic evidence : the potential of judicial sources for historical research in the early modern period*, red. Sølvi Sogner (Oslo: Department of History, University of Oslo, 1997), 77.

¹⁹ Sogner, «Historical Demography in Norway 1960-2010,» 506.

nyansert innblikk i samfunnets livs- og handlingsmønster, eller samfunnets «sjel» slik Sølvi Sogner beskriver det.²⁰

Når det gjelder sorenskriveren for Inderøy er det bemerkelsesverdig at det er samme sorenskriver i hele den 20-års perioden jeg skal ta for meg. Sorenskriveren er Niels Olufsen Vind.²¹ I manntallet for Inderøy fogderi og gamle Namdal fogderi fra 1701 finner vi en Niels Olss. Wind, som oppnevnes som boendes på gården Kiæsbo. Det oppgis at han bor sammen med en Ove Ovesen Balch, «En Fattig of Faderløse Præste Søn» på to og et halvt år gammel, samt flere tjenestegutter, henholdsvis mellom 13 og 24 år.²² Det er verdt å merke seg at dette er et manntall, hvilket ekskluderer kvinner og jenter. Det er derfor ikke usannsynlig at det også kan ha vært en kone, døtre og tjenestjenter i samme hushold. Det står også i manntallet at Olufsen Vind skal være født i 1647, og grunnen til at han avtrer som sorenskriver er fordi han dør i 1709, etter nesten 30 år som sorenskriver for Inderøy.²³ Vi kan altså tenke oss at han er kjent med dette samfunnet og at han også har dannet seg kjennskap til menneskene som bor der.

1.4.2 Kildeutfordringer

Det er noen problemstillinger som er verdt å merke seg i en studie av holdninger med tingbøker som hovedkilde. Tinget i perioden det er snakk om hadde flere funksjoner, blant annet som domstol og som lokalt forum. Nye lover, befalinger, gjeldsbrev og skjøter skulle leses opp her. Tinget var dominert av menn, men barn og kvinner var allikevel ikke utestengt, ved at de kunne bli innstevnet og det var i tillegg møteplikt for alle husstandsoverhoder og enker.²⁴ I 1633 fikk sorenskrivere pålegg om å føre referat samtidig som tinget pågikk og skrive inn «alt hvis til Ting forettes, Afsigter, Tingvidner og andre Rettens Forhandlinger».²⁵ Det er på bakgrunn av dette, bred enighet blant historikere at tingbøkene kan regnes som kilder med en høy grad av autenticitet.²⁶

²⁰ Marthinsen, Liv *Tingboka som kilde: en seminarrapport*, 2. utg. utg., vol. nr. 22, Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt (trykt utg.) (Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt, 1991), 10.

²¹ Næss, Falch, og politidepartement, *For rett og rettferdighet i 400 år: sorenskriverne i Norge 1591-1991*, 234.

²² Manntall for Inderøy, nr. 15, 1701, URL: <https://www.digitalarkivet.no/view/206/pc00000000609995>

²³ Næss, Falch, og politidepartement, *For rett og rettferdighet i 400 år: sorenskriverne i Norge 1591-1991*, 234.

²⁴ Sandvik, Hilde, «Del 2: Tidlig Moderne Tid,» i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, red. Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik, og Ingvild Øye (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020), 183.

²⁵ Næss, Hans Eyvind og Torkel Thime, «Sorenskriverens arkiver som historisk forskningsmateriale,» i *For rett og rettferdighet i 400 år: sorenskriverne i Norge 1591-1991*, red. Hans Eyvind Næss, Tor Falch, og Norges justis- og politidepartement (Oslo: Justisdepartementet i samarbeid med Fabritius, 1991), 167.

²⁶ Drevland, Silje, «Sedelighetssaker på Helgeland - En undersøkelse av sedelighetssaker på tinget, og sedelighetsforbrytere i møte med retten, kirken og lokalsamfunnet på Helgeland 1717-1736» (2016), 14.

Allikevel kan man stille seg spørrende til hva slags autentisitet det er snakk om. Historiker og professor Erling Sandmo drøftet i sin hovedoppgave fra 1992 tingbøkernes språklige autentisitet ved å stille spørsmål ved hvorvidt vi kan anta at tekstene vi finner i tingbøkene er en direkte gjengivelse av det som ble sagt på tinget.²⁷ Dette vil være viktig å ta stilling til i denne oppgaven da ordbruk, og forså vidt også formuleringer i de ulike sakene jeg tar for meg, vil være av betydning i mine undersøkelser. Først og fremst har jeg forholdt meg til de transkriberte og digitaliserte versjonene av tingbøkene for Inderøy som er tilgjengeliggjort gjennom digitalarkivet. Jeg har lest hele tingboka, i de årene hvor det vært viktig å gjøre det for å forstå sammenhengen. Der det har vært manglende ord og bokstaver, eller noe har vært uklart, har jeg gått inn og lest den skannede versjonen på digitalarkivet. En slik lesing av tingbøkene vil jeg argumentere for at er viktig på grunn av den vektleggingen jeg har ønsket å gjøre av sorenskriverens språk.

Videre på dette med sorenskriverens språk, vil jeg i tråd med Sandmo argumentere for at det er liten sannsynlighet for at de tingbøkene denne oppgaven baserer seg på er blitt gjennomgått og redigert etter selve nedtegnelsen er skjedd. Jeg har funnet avvik i skrivemåter, og i de skannede versjonene er det variasjoner i skriftbildet i tillegg til at noen steder er ord streket eller klusset ut og noe annet skrevet i liten skrift over selve teksten. Kanskje for å nyansere noe som kom frem gjennom sakens gjennomgang. Dette ser jeg som tegn på at teksten er skrevet ned fortløpende. Et konkret litt artig eksempel er fra 1705 ved høst-tinget hvor det kan virke som om sorenskriveren har skrevet ned feil navn på fogden. Det er skrevet et navn som nå er uleselig fordi det er blitt streket ut, og over står det skrevet Johan Helsing.²⁸ På bakgrunn av dette vil jeg argumentere for at det er liten sannsynlighet for at sorenskriveren har revidert og endret på teksten på en måte som er utslagsgivende for en analyse av både språket og selve sakene det dreier seg om.

Historiker og professor Tim Stretton skriver at «all history involves the employment of informed judgement, and informed conjecture from limited evidence».²⁹ Han argumenterer for at

²⁷ Sandmo, «Tingets tenkemåter: kriminalitet og rettssaker i Rendalen 1763-97,» 18.

²⁸ Tb 1705, f. 100a

²⁹ Stretton, Tim, «Social historians and the records of litigation,» i *Fact, fiction and forensic evidence : the potential of judicial sources for historical research in the early modern period*, red. Sølvi Sogner (Oslo: Department of History, University of Oslo, 1997), 26.

tingbøkene ikke er noe som skiller seg fra andre typer kilder på en kvalitetsmessig måte. Allikevel vil jeg argumentere for at man vil kunne nå konklusjoner om holdninger og kultur ved å tilpasse spørsmålsstillingen i en undersøkelse som dette. Stretton skriver også at ved å sammenligne det man finner i tingbøkene med andre kilder vil man danne et sikrere argumentasjonsgrunnlag. Det er jeg i og for seg enig i, allikevel er den analysen Stretton beskriver ikke helt det jeg skal foreta meg. Det blir kunstig å skulle lete etter samme beskrivelser av samme barn i forskjellige typer kilder.

Nå har jeg altså etablert tingbøkene som både en autentisk kilde og som en god kilde til å undersøke holdninger og verdier i et gitt samfunn. Allikevel dukker det opp et spørsmål om hva 20 år med tingbøker fra Inderøy sorenskriveri, det som Sølvi Sogner vil kalle "liten historie", kan fortelle om kompleksiteten ved store samfunn og gi kunnskap i studier av dem.³⁰ Sogner hevder at studien av det lokale kan være et mål i seg selv og peker på lange tradisjoner i Norge med lokalhistorie og forskning på dette. Harald Johannes Krøvel argumenterer for at lokalhistorie, i form av allmenn bygdefortellinger og mikrohistorie, «møtast i interessa for små samfunn», men at likheten slutter her.³¹ I bygde- og lokalhistorie undersøker man gjerne hele samfunn nedenfra, imens man i mikrohistorie tar utgangspunkt i enkeltindivid og hendelser. Altså er det perspektivet og blikket nedenfra som Krøvel hevder at ikke er det samme i bygdehistorie som i mikrohistorie.³² Sølvi Sogner argumenterer allikevel for at man kan foreta "deltagende observasjon", et begrep hun henter fra sosialantropologien, ved å ta i bruk tingbøkene på en slik måte.³³ Sogner presenterer et aksiom om at menneskets psykologi og fysiologi ikke er «nevneverdig annerledes da enn nå», og at det derfor er interessant å undersøke hvorvidt fortidas menneskers reaksjonsapparat har hatt andre grunnforestillinger og dermed fått andre utslag.³⁴ Slik hevder Sogner at tingbøkene er en kilde til å trenge inn i lokalsamfunnets sjel. Samtidig er tingbøker i første omgang, kilder til kriminalitetshistorie og historie om lovanvendelse. Erling Sandmo skriver allikevel i tråd med Sogner at «rettsapparatet og bruken av det var en del av den samtidige mentalitet, ikke en motsats til den».³⁵ Ved å undersøke barndom slik den fremgår av tingbøkene, kan man altså forsøke å avdekke holdninger og kulturuttrykk.

³⁰ Sogner, Sølvi, «Rettsprotokollene som kilde til mentalitet og kultur i europeisk historieforskning,» i *Tingboka som kilde : en seminarrapport*, red. Liv Marthinsen og institutt Norsk lokalhistorisk (Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt, 1991), 9.

³¹ Krøvel, «Allmenn bygdehistorie og mikrohistorie,» 33.

³² Krøvel, «Allmenn bygdehistorie og mikrohistorie,» 36-37.

³³ Sogner, «Rettsprotokollene som kilde til mentalitet og kultur i europeisk historieforskning,» 8.

³⁴ Sogner, «Rettsprotokollene som kilde til mentalitet og kultur i europeisk historieforskning,» 11-12.

³⁵ Sandmo, «Tingets tenkemåter: kriminalitet og rettssaker i Rendalen 1763-97,» 21.

1.4.3 Valg av saker

Erling Sandmo skriver at det er viktig å diskutere hvorvidt de menneskene man møter i rettsprosessene er typiske eller atypiske.³⁶ Dette gjelder også sakene. Nettopp denne problemstillingen har stått sentralt for meg i utvelgelsen av saker fra tingbøkene fra Inderøy. Flere av de sakene jeg har valgt er saker som kan peke på en trend. For eksempel skal jeg se på hva jeg tolker som uttrykk for omsorg overfor barn, og da har jeg funnet saker i tingbøkene som jeg mener at peker på et mønster. Allikevel har jeg også funnet enkeltstående saker som utpeker seg av sin egenart og som vi kan kalle atypiske. Forgiftningssaken fra kapittel to er et eksempel på dette. Hvorfor er disse av interesse, og ikke minst hvorfor kan de si oss noe om holdninger til barn og hvordan kan jeg analysere holdninger til barn utfra dem?

For det første kan en tenke seg at de menneskene og individene det er snakk om her, er sosialisert inn i de normer og regler som preger samfunnet. På denne måten vil de sakene som skiller seg ut som atypiske virke som en slags katalysator slik som i et naturfaglig eksperiment, ved at normene og reglene blir satt på prøve. Slik vil de «marginale tilfella fungere som leietrådar eller spor etter ein skjult verkelighet».³⁷ Historiker Arnfinn Kjelland skriver videre på dette at et eksepsjonelt og statistisk ikke-representativt dokument, kan være mer avklarende enn «hyllekilometer med 'offisielle' kjelder».³⁸ Tim Stretton sier allikevel at vi må være forsiktige ved bruken av tingbøkene fordi «once in court most people knew the correct answers to judges' questions».³⁹ Han hevder at de tiltalte for de engelske domstoler tok på seg “moral airs, much as they might put on their ‘Sunday best’».⁴⁰ Slik vil jeg hevde at også normer og forventninger til normer vil kunne komme til uttrykk. I en studie av holdninger, vil ikke selve sakens gang alltid være av størst interesse, unntatt i noen enkelte saker hvor det vil være interessant å se hva slags straff vedkommende eventuelt fikk. Min oppgave er altså ikke en studie av hvordan disse sakene gikk for seg og hvordan rettsvesenet fungerte. Jeg vil argumentere for at holdninger og normer kommer til syne på kryss og tvers i de sakene jeg har funnet, og med et fokusert og skarpt blikk vil selv en tilgjort moralsk maske, slik Stretton beskriver, kunne fortelle en masse

³⁶ Sandmo, «Tingets tenkemåter: kriminalitet og rettssaker i Rendalen 1763-97,» 20.

³⁷ Kjelland, Arnfinn, «Kva er mikrohistorie?,» i *Mikrohistorie*, red. Arnfinn Kjelland, Harald Johannes Krøvel, Ola Teige, og Chalak Kaveh (Trondheim: Museumsforlaget, 2020), 20.

³⁸ Kjelland, «Kva er mikrohistorie?,» 20.

³⁹ Stretton, «Social historians and the records of litigation,» 33.

⁴⁰ Stretton, «Social historians and the records of litigation,» 33.

om holdninger til barndom og normer rundt denne tematikken med tingbøker som utgangspunkt.

1.5 Barn og barndom – en begrepsavklaring

I min forståelse av barndomsbegrepet slik det brukes i tingbøkene for Inderøy har jeg lagt relativ stor vekt på sorenskriverens beskrivelser. Hele poenget med oppgaven er å drøfte dette begrepet slik det kommer frem i tingbøkene. Slik jeg ser det, er det derfor ikke hensiktsmessig å skulle definere noen kronologisk alder som en grense for hvor barndommen tar slutt og voksenlivet begynner. Ellen Schrumpf argumenterer for at barndommen er en sosial og kulturell forvaltning av de mulighetene biologien gir: «barnet og barndommen er en sosial og kulturell prosess med rot i en biologisk realitet: barnets uutviklede kropp». ⁴¹ Og slik sett har barnet til alle tider og i alle samfunn vært et fysisk og biologisk umodent menneske. Hugh Cunningham skiller mellom ‘barnet’ som et fysisk menneske og ‘barndommen’ som et skiftende sett med holdninger og verdier. ⁴² Slik blir det i følge Cunningham lettere å skrive barndomshistorie enn barnehistorie fordi «ideas about childhood in the past exist in plentitude». ⁴³ Ideene og oppfatningene rundt barndom tegner opp en kulturell ramme rundt barnet i en gitt tid. Det er disse kulturelle rammene som vi kan spore i fortidas menneskers levemåter og livsformer, og det er nettopp dette som er av interesse for meg i denne oppgaven.

Det er allikevel barnet og fasene i barnets liv som er utgangspunktet i denne oppgaven. Forestillingen om barndommen blir på denne måten noe som defineres av samfunnets glidende overganger mellom livsfasene generelt. Et fokus jeg har funnet i tingbøkene for Inderøy er på hvilke oppgaver barna var i stand til å mestre på egenhånd gjerne i en arbeidssituasjon. Da er ikke den kronologiske alderen det viktigste i barndomsbegrepet. ⁴⁴ På denne måten vil jeg argumentere for at det altså nesten blir uinteressant å skulle definere en barndomsalder i tingbøkene for Inderøy. Det som derimot er av interesse er å ta for meg saker hvor en person beskrives og regnes

⁴¹ Schrumpf, Ellen, «Barnarbeid - plikt eller privilegium? Barnarbeid og oppvekst i to norske industrisamfunn i perioden 1850-1910», red. (Institutt for humanistiske fag, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo, 1997), 14.

⁴² Cunningham, *Children and childhood in western society since 1500*, 1-2.

⁴³ Cunningham, *Children and childhood in western society since 1500*, 2.

⁴⁴ Stokkeland, Annette, «Barn og unges oppvekstforhold på 1600-tallet: en studie med utgangspunkt i tingbøkene fra Jæren og Dalane 1613-1650» (Hovedoppgave ved Universitetet i Oslo, 2002), 106.

som barn og deretter undersøke hvor stor eller liten vekt det tillegges deres barndom. Dette er detaljert arbeid, men det vil kunne avdekke hva slags barndomsbegrep det opereres med.

Den perioden jeg skal se på er også før det blir innført obligatorisk konfirmasjon. Etter innføringen av det, i 1736, vil man kanskje i større grad kunne argumentere for at konfirmasjonen var en slags overgang til voksenlivet, eller i hvert fall at konfirmasjonsalder betydde noe for de samfunnsmessige forventningene man hadde til et individ. På den andre siden var ikke konfirmasjonen i seg selv noe nytt da det ble innført. Helt fra 1687, med Christian den femtes Norske lov, hadde det vært slått fast at unge mennesker ikke skulle motta nattverden om ikke presten hadde «forvissat seg om at de hadde fått sin barnelærdom».⁴⁵ Det nevnes også i tingbøkene jeg har lest at barna får slik lærdom av presten. Konfirmasjonen var kanskje ikke obligatorisk, men det var allikevel noe som skjedde. Kanskje fantes derfor de samme forventningene før konfirmasjonen ble innført også, men da kan vi ikke bruke konfirmasjonen som den symbolske overgangen. Erik Pontoppidans *Sandhed til Gudfrygtighed* ble skrevet i 1737, og var den mest brukte skoleboken i Norge på 1700- og 1800-tallet. Den er skrevet i form av spørsmål og svar som en forklaring av Martin Luthers lille katekisme.⁴⁶ Barna som omtales i tingbøkene jeg har sett på vil altså ikke ha hatt *Sandhed til Gudfrygtighed* som et slags moralsk kompass. Det gjør en undersøkelse av barndom i denne perioden desto mer interessant synes jeg.

1.6 Oppgavens oppbygging

I første analysekapittel, «barn i arbeid», skal jeg ta for meg et utvalg av saker som dreier seg om barn som må møte på tinget for noe som har skjedd imens de har vært i arbeid eller tjeneste. Formålet er å drøfte hvilken rolle deres ungdom eller barndom har spilt i sakens gang. I det andre kapittelet skal jeg ta for meg ulike former for omsorg for foster eller spedbarn, og undersøke hvordan dette kom til uttrykk. Her har jeg tatt for meg saker som dreier seg om spedbarn eller fostre, altså små barn. Det siste analysekapittelet har jeg valgt å kalle ‘uskikkelige barn’. Her går jeg gjennom noen saker med barn som er blitt innstevnet for en mer overlagt handling. Denne inndelingen av oppgaven har jeg gjort for å få frem diskusjonen av de ulike tematikkene i sakene.

⁴⁵ Norgeshistorie.no, Erling Sandmo, «Konfirmasjonen». Hentet 20. mars. 2023 fra <https://www.norgeshistorie.no/enevelde/1235-konfirmasjonen.html>.

⁴⁶ Norgeshistorie.no, Erling Sandmo, «Konfirmasjonen». Hentet 20. mars. 2023 fra <https://www.norgeshistorie.no/enevelde/1235-konfirmasjonen.html>.

2 Kapittel: Barn i arbeid

2.1 Innledning

Fra man sluttet å holde treller i Norge på 1200-tallet og helt frem til 1930-tallet, har den norske husholdsøkonomien vært avhengig av og basert på den arbeidskraften unge tjenestefolk stod for.⁴⁷ Arbeid blir på denne måten en viktig bestanddel av barndomsbegrepet i perioden. I en drøfting av barndom i tidlig nytid er man nødt til å sette seg inn i hvilken plass barna hadde i husholdet. Historiker og professor Erling Sandmo skriver at «husholdet var mikrokosmos i samfunnets makrokosmos».⁴⁸ Forskning på barnas plass i husholdet, med en forståelse av husholdet som en økonomisk enhet, har lagt vekt på måtene ressursene er blitt tilegnet og utnyttet på. Det er samspillet mellom dette og de ulike medlemmene som er avgjørende for hvordan jeg skal forstå barnas rolle i husholdet i tidlig nytid.⁴⁹ Det er også den faktoren som historiker og professor Michael Anderson mener at definerer hvordan vi skal forstå bondefamilien i perioden utfra et økonomisk perspektiv.⁵⁰ Barn under 16 år utgjorde mest sannsynlig så mye som en tredel av befolkningen.⁵¹ Som følge av dette står barnas rolle sentral på grunn av den billige og lett tilgjengelige arbeidskraften de stod for.

I tråd med et slikt fokus på barnets plass i husholdet, har det i tidligere forskning vært vanlig å anta at man fikk flere barn for å gjøre husholdet rikere og bedre rustet for økonomisk vekst og gevinst. Demografen John Hajnal skriver at det europeiske giftemålmønsteret sørget for at unge, ugifte mennesker fikk en funksjon i samfunnet. Utførelsen av arbeidet og arbeidets egenart har altså betydning for familie- eller husholdsstrukturen.⁵² Å ha barn i arbeid var derfor økonomisk gunstig og etisk verdifullt for enkeltindividene, og samfunnet rundt. Nå skal ikke denne oppgaven i hovedsak dreie seg om vold mot barn og hvordan vi skal forstå det, men i en lesning av tingbøkene for Inderøy kommer det frem saker hvor det er utøvet vold mot barn.

⁴⁷ Sandvik, Hilde, «Det økonomiske fellesskapet,» i *I gode og vonde dager: familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, red. Sølvi Sogner (Oslo: Samlaget, 2019), 73.

⁴⁸ Sandmo, Erling, «Hushold og Husvold,» i *Voldssamfunnets undergang : om disiplineringen av Norge på 1600-tallet, Det Blå bibliotek* (Oslo: Universitetsforl., 1999), 230.

⁴⁹ Anderson, *Approaches to the history of the Western family, 1500-1914*, 49-50.

⁵⁰ Andersson, *Approaches to the history of the Western family, 1500-1914*, 52.

⁵¹ Sandvik, Gudmund, «Rettsstillinga for barn i gamle dagar,» *Forskningssnytt* 24, no. 4 (1979): 51.

⁵² Hajnal, John, «Two Kinds of Preindustrial Household Formation Systems,» i *Family forms in historic Europe*, red. Richard Wall, Peter Laslett, og Jean Robin (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 69.

Tukt var en del av tjenestearbeidet og jeg vil forsøke å drøfte hva grensene for tukt av barn og unge i tjeneste var, samt holdninger til dette. Saken om Peder Pedersen og mishandlingen av ham, er spesiell fordi han dør av skadene, men den skaper et interessant grunnlag for en diskusjon av grensene for tukt overfor tjenestefolk, og særlig unge tjenestefolk. I dette kapittelet skal jeg drøfte holdningene overfor barn i arbeid og tjeneste. Hvordan navigerte tjenestefolk og barn i «hustavlans värld, patriarkalismen eller fadersvöldet» og på bakgrunn av dette, hvordan skal vi forstå rollen til barna i tjeneste og behandlingen av dem?⁵³

2.2 ‘Den man tukter elsker man’ - en diskusjon av tukt og grenser for tukt

I 1691 måtte Salomon Gierstad betale 4 riksdaler til Andfind Michelsen Gudningen, for å ha slått Gudningens sønn med en kjepp, og i 1702 ble en Tohre Rasmussen innstevnet for å ha slått Olle Erichsen Suarves sønn, «som er et barn paa 13 aar».⁵⁴ I 1708 ble husbonden Andor Ellovsen Laarig innstevnt på tinget fordi «hand med hug og slag skal have ilde medhandlet Sergant Peder Orms Søn Peder Pedersen, som war i hans tieneste».⁵⁵ Dette er alle saker som dreier seg om vold mot barn. Denne siste saken om Andor Laarig er en sak som dreier seg om en fjorten år-gammel tjenestegutt som ble slått så hardt av husbonden sin at han et par dager senere, faktisk døde av slagene. I *Voldssamfunnets undergang: om disiplineringen av Norge på 1600-tallet*, skriver Erling Sandmo at spørsmålet om vold er et spørsmål om kontekst.⁵⁶ Tukt av barn er gjerne blitt sett på som lakmustrøken for fortidas foreldreomsorg – jo mindre tukt barna ble utsatt for, jo gladere var foreldre i barna.⁵⁷ Et slikt syn hevder blant annet Linda A. Pollock at blir feil, for selv om hustukten jo var en legitim institusjon, må volden altså forstås på bakgrunn av lovverket som også hadde sine grenser.

2.2.1 Tukt som disiplinering, og disiplinering som utdanning

⁵³ Lindström, Jonas og Karin Hassan Jansson, «Pigan i fadersvöldet: Regler, undantag och mikrohistoriska möjligheter,» *Historisk tidskrift (Stockholm)* 137, no. 3 (2017): 351.

⁵⁴ Tb, 1691 f. 91 og Tb. 1702 f. 94

⁵⁵ Tb, 1708 f. 88a

⁵⁶ Sandmo, «Hushold og Husvold,» 226.

⁵⁷ Pollock, Linda A., *Forgotten children: parent-child relations from 1500 to 1900*, Cambridge paperback library (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 143.

I vitneavhøret av husbonden Andor, forklarer han at tjenestegutten Peder hadde kommet inn for å få kveldsmat kvelden den 28 april. Peder hadde forsynt seg med mat først og i tillegg tilsto han å ha stjålet en kniv:

«der hengte en gryde paa ilden med mad udj, der af tog hand [Peder] noget som quinden sagnede, og gick til bekiendelse at hand hafde gjort det, og war der Kiødgryn i gryden, Item for hand skulle hafue snappet noget fra andre, som war Klaget ofr hand blef tilspurt af huem, suarede af sin grande Lars Ryen, at hand hafde taget en Knif fra hannem [...]».⁵⁸

Husbonden vedgår videre at han denne tirsdagen slo tjenestegutten med en «Rivs quist» og at gutten døde den fredagen. At husbonden skulle tukte sine tjenere og barn var som nevnt lovfestet, men det var også lovfestet at barna skulle være lydige overfor foreldrene sine. I sin doktorgradsavhandling skriver Erling Sandmo at volden i det gamle samfunnet var et grunnleggende disiplinerende grep fra myndighetenes side.⁵⁹ På denne måten kan vi forstå “the role of smacking” som det å etablere, eller vedlikeholde, foreldres rolle som troverdige maktfigurer.⁶⁰

For å forstå grensene for tukt blir det altså nødvendig å vende blikket tilbake til familiefelleskapet. I førindustriell tid utgjorde medlemmene av kjernefamilien husholdet. Dette vil si at kjernefamilien utgjorde et arbeidsfelleskap sammen med tjenestefolk, fosterbarn, slektninger og andre som av en eller annen grunn også bodde på gården.⁶¹ Det var altså mange som bodde, arbeidet og spiste sammen. Alenetid mellom foreldre og barn var et sjeldent og privilegert gode som vi må anta at få hadde, om de hadde det i det hele tatt. Mange forskere har brukt dette som et argument på at det derfor ikke er grunnlag for å tro at foreldre og barn hadde så nære følelsesladde relasjonelle bånd som i moderne tid. Anette Stokkeland viser i sin hovedoppgave om barn og unges oppvekstforhold i Jæren og Dalane, at disse følelsesmessige forholdene mellom foreldre og barn ikke har gjennomgått noen radikal endring de siste 400 årene.⁶² Alenetid med barna er noe vi kanskje vil tenke at er et viktig i dag, men det er viktig at vi igjen ikke påtvinger egne nåtidstanker om uttrykk for omsorg og hengivenhet på fortida. Stokkeland skriver i tråd

⁵⁸ Tb, 1708 f. 88b

⁵⁹ Sandmo, «Hushold og Husvold,» 222.

⁶⁰ Pollock, *Forgotten children: parent-child relations from 1500 to 1900*, 270.

⁶¹ Sogner, Sølvi, *I gode og vonde dager: familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid* (Oslo: Samlaget, 2019), 184.

⁶² Stokkeland, «Barn og unges oppvekstforhold på 1600-tallet: en studie med utgangspunkt i tingbøkene fra Jæren og Dalane 1613-1650,» 198.

med dette at de forskjellene hun finner mellom fortid og nåtid er noe som hun tenker at skyldes en annerledes sosial og kulturell kontekst.⁶³ Tjenestetiden var som nevnt også en tid for opplæring og sosialisering inn i samfunnet. Forskning og litteratur på dette feltet understreker at tradisjonen med å sende barn i tjeneste på mange måter dreier seg om opplæring og (ut)danning, som jo kan sees som en form for omsorg. Dette var spesielt viktig for at barna etter hvert skulle vokse opp å bli fullverdige voksne medlemmer av samfunnet. Og da var disiplinering en del av det.

2.2.2 Tukt med hjemmel i loven

Med Christian Vs lov fra 1687 ble det for første gang nevnt i lovverket at foreldre skulle tukte barn og tjenestefolk og er en lov som gir «fullmakt til fullmynde over umyndige».⁶⁴ Erling Sandmo argumenterer for at «slag mot kvinner, barn og tjenestefolk forble godtatt – eller i det minste akseptert som et sosialt faktum». Allikevel ser vi i denne saken fra tingboka at behandlingen av Peder beskrives som «ilde» og «slem». Det som gjør denne saken komplisert er at gutten dør. For diskusjonens skyld, kan vi i dette anta at det ikke var husbondens hensikt å drepe gutten. Loven sier at barna skulle tuktes, og Peder hadde gjort et overtramp som han ble refset for. Sølvi Sogner skriver at «den som sette seg opp mot far sin, representerte eit trugsmål mot heile samfunnet, ja, mot den guddommelige ordenen».⁶⁵ På bakgrunn av dette kan vi til en viss grad forstå hvorfor husbonden slo Peder. Loven sier at,

«Husbond maa refse sine Børn og Tyende med Kæp, eller Vond, og ej med Vaaben; Men gjør hand dem Saar, med Aad, eller Æg, eller slaar dem Lemmer sønder, eller skader dem paa deris Helbred, da straffis hand saa som hand en fremmet hafde gjort Skade.»⁶⁶

Barna skulle altså tuktes, men ikke så hardt at de fikk skader av det, og heller ikke med gjenstander som ble karakterisert som våpen. Erling Sandmo argumenterer for at lova på denne måten skaper et skille mellom lovlig og ulovlig vold og tukt.⁶⁷ Det var altså en forskjell på tukt

⁶³ Stokkeland, «Barn og unges oppvekstforhold på 1600-tallet: en studie med utgangspunkt i tingbøkene fra Jæren og Dalane 1613-1650,» 198.

⁶⁴ Sandvik, «Rettsstillinga for barn i gamle dagar,».

⁶⁵ Sogner, *I gode og vonde dagar: familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 185.

⁶⁶ Ch. Vs NL 6-5-5

⁶⁷ Sandmo, «Hushold og Husvold,» 222.

og mishandling. Det kan hende at Peder var en ulydig og ustyrlig gutt, og at denne harde behandlingen var et resultat av at husbonden ble ekstra sint, og kanskje var det ikke første gangen Peder hadde gjort noe sånt som dette. Det kan også hende at dette var en husbonde som var voldelig. Allikevel er ikke det viktigste i min diskusjon sinnstilstanden til hverken husbonden eller Peder. På bakgrunn av at gutten er i «sin 14 aars alder» vil jeg argumentere for at det oppstår et ansvarsspørsmål: hvem skulle verget Peder, og hvem gjorde det ikke?

2.2.3 Reaksjoner fra de andre på gården

Behandlingen av Peder virker som å ha skapt reaksjoner blant andre folk på gården. De virker veldig opptatte av at denne behandlingen av Peder er noe som ikke burde skjedd og som kunne blitt avverget. For eksempel er det flere som vitner om å ha hørt Peder rope fra stuen. Joen Amundsen, husmann på gården til Andor Ryen, vitner om at han hørte gutten rope «[‘]Kier fader slaae mich icke ieg skal aldrig giøre det meere[’], og Endelig, [‘]gud hjelpe mig nu[’]». ⁶⁸ Også naboen Lars Ryen skal ha hørt gutten rope ‘kjære far’, og Anne Nielsdatter, som var i tjeneste hos Lars Ryen, sier også at hun skal ha hørt Peder rope. De beskriver hvordan denne behandlingen av Peder er «ilde og slem atferd». ⁶⁹

Den de mener at har forhindret dem i gå inn og faktisk verge Peder var Andors kone, Guru Jensdatter, som det vitnes om at har blokkert døren til stuen. I tingboka beskrives det hvordan hun hadde stilt seg i døren til stuen og blokkert og forhindret de andre i å komme inn til hjelp for Peder. Anne Nielsdatter sier for eksempel at «Anders quinde stod isute dørren og sagde: Kand ske du vil weye hannem». ⁷⁰ Under ed bekrefter også Lars Ryen dette. Men Guru mener selv at hun ikke har vært til noe hinder. Jeg skal ikke gå inn i en analyse om hvem det er som snakker sant og hvordan vi skal forstå ordlyden i nettopp dette, det blir veldig spekulativt. Det kan allikevel tenkes at Guru Jensdatter har vært redd for å gå inn. Fogden griper uansett inn her og «for meente, at hun bør settis til Rette, for hun icke afwerget drengens hug». ⁷¹ Slik blir det altså igjen lagt vekt på at dette kunne blitt forhindret om noen bare hadde grepet inn og tatt ansvar.

⁶⁸ Tb 1708, f. 88b

⁶⁹ Tb 1708, f. 88b

⁷⁰ Tb 1708, f. 89a

⁷¹ Tb 1708, f. 89a

Tjenestefolket og andre husmenn er altså med på å male et bilde av denne mishandlingen som noe mer alvorlig enn «vanlig» tuktt. I tillegg til å vitne om at de ble holdt utenfor stuen imens gutten ble slått av husbonden, forteller de også at gutten ønsket å snakke med faren sin før han døde, og at han hadde blåmerker på ryggen ned mot baken. Denne saken illustrerer det som er komplisert i institusjonen hustukt slik den legitimeres i lovverket, fordi selv om det kanskje ikke var hensikten til Andor å drepe Peder, er det jo dette som skjer.⁷² Slik kan vi forstå disse beskrivelsene som tjenestefolket og husmennene bruker for å forklare hendelsen - henholdsvis «ilde» og «slem» - som en måte å vise at dette er et overtramp og en form for tuktt som har gått for langt.

2.2.4 Tuktens utstrekning

Noe som kan si noe om omfanget av den tukten Peder har fått, er de skadene som de ulike vitnene forteller om å ha sett. På onsdagen kom Peder inn i stuen til Joen Amundsen, også i tjeneste hos Andor, og Joen forteller at,

«dagen nest effter som war onsdagen, kom drengen ind i Joens stue og sette sig paa skorsteenen og warmede sig, ved halvgaaet middagstider da spurte Joen, har du faaet hug, hand suarede Ja, det wolle min madmoder, da klagede sig icke widre og saa hand ingen for andring paa hannem».⁷³

På fredagen spør Joen hvordan det står til med Peder, hvorpå han svarer at han har vondt og at han lengtet etter å snakke med sin far. Det samme vitner Anne Nielsdatter om. Anne fikk også i oppgave om å vaske liket, og ser i den anledning «at hand hafde nogle blaae flecker paa rygen og paa artzbalderne».⁷⁴ Også Morten Olsen, husmann på Rygge, som lagde Peders kiste, vitner om å ha sett blåmerker på guttens rygg. Dersom vi antar at 'artzbalderne' er baken, vil blåmerker på ryggen kunne si noe om en eller annen form for indre blødninger som resultat av slag på kroppen. Vi får ikke noe svar i denne tingboka på hva som skjer med Andor Laarig, og hva slags dom han får eller om han får noe i det hele tatt. Det oppgis at «denne sag henhører til Militaire forum, saa kommer det og der hen til nærmere dom og Kiendelse».⁷⁵

⁷² Sandmo, «Hushold og Husvold,» 221.

⁷³ Tb 1708, f. 89a

⁷⁴ Tb 1708, f. 89a

⁷⁵ Tb 1708, f. 89a

2.2.5 En kritikk av Sandmo og den ‘frie norske bonden’

På den ene siden har altså Peder gjort seg fortjent til tukt fordi han har oppført seg på en måte som ikke kunne aksepteres. På den andre siden sier loven at barn og tjenestefolk ikke skal refses så de får skader av det, hvilket Peder åpenbart har fått. Sandmo skriver at barn og kvinner ikke på langt nær hadde de samme beskyttelsesmekanismene i dette systemet som det menn hadde,

«med en spissformulering kan jeg si at dette er det rettslige aspektet ved konstruksjonen av den frie, norske bonden som alle tings mål, omgitt av ubeskyttede andre som ikke kunne verge seg mot ham».⁷⁶

Allikevel vil jeg argumentere mot dette i denne saken ved at vi jo ser at tjenestefolket og husmennene reagerer på behandlingen av Peder og at de tar til ordet for dette på tinget i sakens gang. Det faktum at de i det hele tatt gir uttrykk for å ha prøvd å forhindre dette, og at det omtales som atferd som er både ‘ilde’ og ‘slem’ kan fortelle oss noe om mottakelsen av Andors behandling av Peder, og det ble alt annet enn godkjent i denne saken. Andor, som den frie norske bonden som Sandmo skisserer, holdes altså allikevel ansvarlig for det han har gjort. Sandmo argumenterer i sin hovedoppgave fra 1992 allikevel for at en bør trekke et skille mellom kriminalitet og det å bryte loven når en diskuterer det tidlig-moderne samfunnet. Han hevder at synet på loven som en felles ønsket norm for det fortidige samfunnet «betinges en allmenn medbestemmelsesrett» og at denne tanken om medbestemmelsesrett bare så vidt var tilstede i 1700-tallets Norge og resten av Europa.⁷⁷ På bakgrunn av dette argumenterer Sandmo for at man må være forsiktig med entydige definisjoner av kriminalitet. I saken med Andors overtramp, er det i tråd med Sandmo relativt uinteressant å undersøke hvor kriminell handlingen hans var. Det som blir interessant er de emosjonelle sanksjonene han får som vi finner i tingboka. Jeg vil argumentere for at det derfor fremgår av saken at nettopp dette med ansvar blir ekstra viktig, og det er et gjennomgående tema i denne saken å finne den ansvarlige for hvorfor ingen grep inn. Dette forsterkes av det faktum at Peder var «i sin 14 aars alder».⁷⁸

2.3 Lydighet og «ungdoms uforstandighed»

⁷⁶ Sandmo, Sandmo, «Hushold og Husvold,» 226.

⁷⁷ Sandmo, «Tingets tenkemåter: kriminalitet og rettsaker i Rendalen 1763-97,» 13.

⁷⁸ Tb 1708, f. 88b

Den 7 august 1696 blir det avholdt et ekstraordinært ting på Inderøy, hvor Anne Kierstina er stilt for retten og spurt om «det icke forholder sig saa i sandhed at hun med forgiffth har ombragt hendis mand Hl. Capit Ifr Monsen», som hun ikke kan benekte.⁷⁹ Dette er en dramatisk sak. Anne Kierstina forgiftet sin mann i to omganger og unndro seg straffen ved en dramatisk flukt. Til slutt blir også selv fogden, som drev etterforskningen mot henne, arrestert på grunn av et intrigespill blant de som hjalp henne. Men Anna Kierstina har ikke handlet alene i denne giftmordsaken fra Mære herregård i Sparbu. Hun har fått, eller krevd hjelp av andre, blant annet tjenestejenta Anne Andersdatter, som tjente på Mære gård på denne tiden. Det var Anne Andersdatter som tilberedet den pølsematen som skal ha forgiftet kapteinen i første omgang og gjort ham dårlig. Tjenestejenta bekjenner at hun har vært med på dette og forteller på tinget at hennes husmor: «bad hende støde det [giften] och blande iblant Pølse maden, som hun ochsaa gjorde».⁸⁰ I det følgende skal jeg drøfte i hvilken normkontekst tjenestejenta Anne hjalp matmoren sin og hvorfor hun gjorde det. Jeg skal undersøke hvordan «hendis ungdoms uforstandighed» stod i det hun gjorde og den straffen hun til slutt fikk.⁸¹

2.3.1 Farsveldet og den ideologiske bakgrunnen

Vi kan tenke oss at forholdet mellom tjenestejenta Anne, Anna Kierstina og forså vidt kapteinen også, var preget av en «patriarkal ideologi».⁸² Det var som nevnt lovfestet å være lydige overfor husbonde og matmor.⁸³ Den protestantiske kirken forkynte i tillegg at lydighet mot husbonde, konge og Gud var ett og det samme.⁸⁴ Slik ble det å sette seg opp mot husbonde eller matmor en trussel mot samfunnsordenen i følge Sølvi Sogner. I tjenestejenta Anne Andersdatters tilfelle er det også snakk om en høytstående matmor. Familien og husholdet har vært en viktig tradisjonsbærer gjennom tidene. Gjennom familiekonstellasjonene kan man se kulturelle mønstre.⁸⁵ I *Far sjøl i stua og familien hans* argumenterer Sølvi Sogner for at fra ca. 1500 skjer det en utvikling hvor «den alminnelige mann omskapes gradvis til statens undersått».⁸⁶ Et hovedtrekk i denne utviklingen er at det politiske systemet går fra å være en føydalisert lensstat, hvor konge

⁷⁹ Tb 1696, f. 20b

⁸⁰ Tb 1696, f. 22

⁸¹ Tb 1696, f. 25

⁸² Lindström og Hassan Jansson, «Pigan i fadersvældet: Regler, undantag och mikrohistoriska möjligheter,» 361.

⁸³ Ch. Vs NL 6-5-5

⁸⁴ Sogner, *I gode og vonde dagar: familjeliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 185.

⁸⁵ Schrupf, *Barndomshistorie*, 23.

⁸⁶ Sogner, Sølvi, *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå* (Oslo: Universitetsforl., 1990), 68.

og krigeradel står sammen om den politiske ledelsen, til å bli en eneveldig stat hvor kongen utøver sin makt gjennom byråkrati, og ellers har eneveldig makt.⁸⁷ Der hvor det tidligere hadde vært lokal lojalitet og innordning som var avgjørende for godseieraristokratiet, ble det nå et politisk grep å bygge statens autoritet opp ved å styrke de mannlige familieoverhodene.

Sølvi Sogner hevder at denne utviklingen er en svært bevisst og overlagt prosess fra kongens og byråkratiets side. Gudmund Sandvik argumenterer for at dette også skinner gjennom i lovgivningen fra perioden. Han argumenterer for at Christian V's Norske Lov fra 1687 kommer med «eit tilbod om samarbeid mellom den einveldige kongen og kvart einaste foreldrepar. Tilbodet vart prenta inn frå kvar preikestol og i kvar tingstove».⁸⁸ På denne måten mener Sandvik at begrepet 'familiestaten' i mange sammenhenger vil kunne brukes om samfunnsstyringen i perioden. I tråd med Sandmo hevder også Sogner at familien derfor ble en slags miniatyrutgave av staten, hvor faren eller husbonden får ansvaret om å oppdra nye undersåtter sosialisert inn i denne samfunnsordningen.

Et spørsmål en kan stille seg i en slik sak som dette, er hvorvidt vi skal forstå Annes handlinger ut fra et felles normsystem som både barn, tjenestefolk, bønder, og øvrighet delte, eller om dette dreide seg om ulike normsystemer som stod i strid med hverandre.⁸⁹ Stephen Wilson argumenterer for at det absolutt ideelle når man ønsker å undersøke holdninger er å ha kjennskap til hvilke normer som styrte en gitt sosial gruppe til en viss tid. Man må stille spørsmål ved hvorvidt dette farsveldet som en form for statsideologi også fantes som en internalisert mentalitet i befolkningen. I denne saken ser vi at Anne gjør det matmoren ville at hun skal gjøre. I vitnesavhøret beklager hun sin 'ungdoms uforstandighed' og beklager også «hendis egen madmoder at were treuet og lochet til samme Misgierning at begaae».⁹⁰ Selv om man skal være forsiktig med å trekke holdning utfra handling, gjør Anne det matmor vil i denne saken, hun «støder giften ibnald pøsemaden» hvilket vi kan tolke dithen at hennes autoritet spiller inn. I tråd med dette hevder også Wilson at man nødt til å se på handlinger og hvordan de vek fra samfunnets normer.

⁸⁷ Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå*, 68.

⁸⁸ Sandvik, «Rettsstillinga for barn i gamle dagar,» 51.

⁸⁹ Lindström og Hassan Jansson, «Pigan i fadersvældet: Regler, undantag och mikrohistoriska möjligheter,» 136.

⁹⁰ Tb 1696, f. 32a

2.3.2 Anne og hennes ‘ungdoms uforstandighed’

Et interessant moment å diskutere både i saken om Peder, men også i denne om Anne, er ansvarsfordelingen. Det virker som om man i denne saken er veldig opptatt av å finne ut av om Anne kan holdes ansvarlig for kapteinens død, og i hvilken grad hun kan det. I vitneavhøret på tinget forteller Anne om hvordan hun bare var 14 år på den tiden dette skjedde, og unnskylder og beklager det med sin «ungdoms uforstandighed». Når saken først er oppe for tinget, den 7 august, avviser fogden dette og avslutningsvis står det at han mener at hun «effter loven bør straffis paa livet och Justificeris under Suerdet».⁹¹ Fogden mener altså at hennes «ungdoms uforstandighet» ikke burde bli tatt med i betraktning som en formildende omstendighet når straffen skulle fordeles.

Den 19 oktober samme år, blir saken til Anne Andersdatter tatt opp på tinget igjen. Handlingen blir igjen omtalt som noe gjort i «hendis ungdoms wanwittighed, da hun war lidt ofr 14 aars alder», og hun blir dømt til «at Kagstrygis, och rømme Thrundheims amt».⁹² I tingboka refereres straffen hennes til sjette boks sjette kapittel artikkel 19, hvor det står at barn som er mellom ti og fjorten år gamle og finnes skyldig i drap, skal «straffis med Riis paa Kroppen».⁹³ Det står i tingboka at at siden,

«landzloven i den 6te bogs 6te bogs 19 artich. Saadanne mindre aaringer, der begaar drab, iche tilsteder at straffis paa livet [...], saa bør saadant, adnre til Exempel, iche uden straf at gaais forbj, thj dømmis hun at Kagstrygis, och rømme Trundhiems amt».⁹⁴

Altså, at selv om barn som begår drap ikke skal straffes på livet, bør man allikevel ikke la Annes handlinger gå ustraffet hen. Hun blir altså ikke dømt til ris på kroppen, men til «at Kagstrygis», og til å i tillegg måtte rømme «Thrundheims amt». Selv om det refereres til denne lovteksten som dreier seg om barn som har drept noen, får hun allikevel en straff som er tilpasset at hun nå var blitt 24 år. Det kan virke som om det foreligger en tanke om at hennes forseelse ikke var så grov at hun kan dømmes til strengeste straff etter Ch Vs NL 6-5-5, men at «Riis paa kroppen» blir for mildt. Det oppstår altså et rart kompromiss ved at dette skjedde for 10 år siden, og er

⁹¹ Tb 1696, f. 25a

⁹² Tb 1696, f. 32a

⁹³ Ch. Vs NL 6-6-19

⁹⁴ Tb 1696, f. 32a

oppe på tinget nå. Dette med at Anne er gammel nok til å vite bedre er på den ene siden noe loven og regelverket forventer. Vi må i tillegg ikke utelukke at denne saken kanskje ville blitt håndtert annerledes om hun faktisk hadde vært 14 år på den tiden saken ble tatt opp i tinget.

2.3.3 'Arbeidet adler mannen'... og tjenestejenta

Anne tjente hos kapteinen i 9 år, og i løpet av arbeidsforholdet har hun fått gode skussmål av ham. Det står ikke eksplisitt hvorvidt dette er muntlig eller skriftlig, men det nevnes at hun har fått en god attest av kapteinen som følge av godt utført arbeid:

«da findis det betenchelig at dømme samme quinde mennische fra livet, for den sag, helst effterdj landtzloven i den 6te bogs 6 bogs 19 artich. saadanne mindre aaringer, der begaar drab, iche tilsteder at straffis paa livet, och Capit Ifr Monsen siden den tid, enddog iche tuiflis hand io samme forseelse war bevist, hafr der effter givet hende et got widne och attest, saa bør saadant, adnre til Exempel, iche uden straf at gaais forbj, thj dømmis hun at Kagstrygis, och rømme Trundhiems amt».⁹⁵

Det kan virke som om dette har fungert formildende i saken hennes. Det refereres altså som nevnt til Ch Vs NL 6-6-19, som sier at «Dræber den, som er imellem ti og fiorten Aar, andnen, [...] straffis med Riis paa Kroppen. Men er samme Barn ellers for Ulydighed og Skalkhed bekient, da bør hand sin Livs Tid at trælle og Arbeide hvor hand hendømmis».⁹⁶ Anne har vært medvirkende i denne forgiftningssaken, og det som kompliserer den er at kapteinen ble forgiftet i to omganger og at det er den siste dosen som tilsynelatende til slutt tar livet av ham. Det er viktig å her presisere at Anne kun var med på den første forgiftningen, og altså ikke den som til slutt drepte kapteinen. I loven sies det at dersom et barn som finnes skyldig i drap, «ellers for Ulydighed og Skalkhed er bekient», da bør dette barnet dømmes til straffarbeid på livet. Det er her jeg vil argumentere for at dette skussmålet og attesten Anne har fått av kapteinen kommer inn og veier tungt i Annes favør. Det kan virke som om at «et got widne och attest» virker inn på en slik måte som formilder straffen hennes, eller i hvert fall er med på å bevise at hun ikke er «for Ulydighed og Skalkhed bekient». Samtidig understreker tingboka at hun burde få en form for straff for å sette et eksempel for andre. Hun har altså gjort en forseelse som hun

⁹⁵ Tb 1696, f. 32a

⁹⁶ Ch. Vs NL 6-6-19

skal straffes for, men retten kan ikke unngå at disse to faktorene, henholdsvis hennes 'ungdoms uforstandighet' og 'et got widne och attest', fungerer som formildende aspekter i hennes sak.

Det som er interessant er at barndom og tjenesteskap er to institusjoner som en kan tenke seg at er lavt på den sosiale rangstigen. Det er også, som vist over, nevnt i loven at disse kan og skal tuktes av husbonden og hustrua. Denne saken viser allikevel at disse to aspektene er tatt med i betraktning i straffeutmålingen. Annes barndom er tatt med i betraktning på den måten at hun dømmes etter Ch NL 6-5-5, men at straffen tilpasses det at hun nå var 24 år. Slik dannes det et skille mellom Anne 14 år, og Anne 24 år. Annes innsats som tjenestejente blir først belønnet av kapteinen som hun får gode attester av, og deretter blir dette trukket frem som noe som formilder straffen hennes ytterligere. Slik ser vi altså at hennes tjenesteforhold og barn- og ungdom interseksjonaliserer. Dette understrekes i tingboka når sorenskriveren skriver at Anne allikevel ikke bør gå ustraffet for hennes handlinger for å sette et eksempel for andre for den type oppførsel. Slik er det ingen tvil om at det Anne har gjort er straffeverdige, men det viser også at hennes ungdoms uforstandighet faktisk er en faktor som er med på å formilde den straffen hun får.

2.4 En 'ulychelig hendelse'

Å være i tjeneste var som nevnt ikke fritt for fare for barna. Under det ordinære vintertinget på Gran i Snaasen tinglaug i 1704 ble tjenestegutten Oluf Baarsen innstevnet for retten for å forklare «den u lychelig hendelse som passerit nestleden høst in octobri, Da ermelte dreng tiente hos Eivind Ingbritsen Engom».⁹⁷ Baarsen er innstevnet for å forklare hvordan en yngre tjenestegutt og husbondens stesønn, Ingbret Erichsen, ble drept av å få et tre over seg da de var ute i skogen og hugget ved,

«I det hand gich til schougs med bemelte Eivinds Stifsøn Ingbret Erichsen, at hugge brende weed i Schougen strax ved gaarden, och bemelte Olle Baarsen fødte en stor grane træ paa Ingbret, saa hand straxen døde».⁹⁸

⁹⁷ Tb 1704, f. 45a

⁹⁸ Tb 1704, f. 45a

Landskapet på Inderøy var slik at det ikke var plass til svære skogvidder, men de aller fleste gårder hadde litt skog som lå til gården, slik som denne saken forteller.⁹⁹ Vi kan altså se for oss at disse guttene kanskje har vært ute og arbeidet på et lite område, eller i hvert fall ikke et voldsomt stort felt med skog. I de førmoderne jordbrukssamfunnene kunne barn i alle aldre gjøre nytte for seg og det å ta del i arbeidet som jo stod for en vesentlig del av (u)danningsprosessen.¹⁰⁰ I det følgende skal jeg drøfte hva sakens gang kan fortelle om holdninger til barn som Ingbret Erichsen, en «liden dreng war ichon paa 12 aar» og drøfte mulige årsaker til at det ikke legges frem noe erstatningskrav.

2.4.1 'Paa sin hustrues wegne'

I tingboka står det at stefaren møter for retten «paa sin hustrues wegne» og at han ikke «have nogen præntention eller tiltahle til Oluf, Saasom hand iche Kunde tenche andet at der war sheed af uvillie eller waadewerch».¹⁰¹ Altså stilles det ikke noe erstatningskrav fra foreldrenes side og moren til gutten møter ikke en gang på tinget. Historiker og filosof Elisabeth Badinter stilte i 1980 spørsmålet «hvordan kunne man interessere seg for et lite vesen som hadde så store sjanser til å dø før et år var gått?».¹⁰² Der hvor tidligere historikere slik som Stone og Shorter har hevdet at foreldre i perioden ikke knyttet bånd med barna sine fordi det var så stor sannsynlighet for at de raskt døde, hevder også Badinter at det var fordi foreldrene var så uinteresserte og lite følelsesmessig investerte i barna sine at det var så mange som døde.¹⁰³ Det at moren til gutten ikke var tilstede på tinget hvor saken tas opp, kan på denne måten være et tegn på morens likegyldighet.

Allikevel fremgår det av denne saken at alle parter er enige om at dette var en svært ulykkelig hendelse, slik den beskrives av sorenskriveren. Ordet 'ulykkelig' eller «u lycheligg» er brukt åtte ganger i de stedene av tingboka hvor denne saken er omtalt. Guttens stefar stiller heller ikke noe erstatningskrav fordi han ikke kan tenke at dette er skjedd med vilje. Det nevnes ikke om stefar er lei seg, og moren møter jo ikke på tinget, men det at dette understrekes såpass mange ganger i tingboka vil jeg argumentere for at er med på å forsterke tanken om at det å miste et

⁹⁹ Sakshaug, Ingvald og Andreas Ystad, *Inderøyboka: ei bygdebok om Inderøy, Røra og Sandvollan : 1 D. 1 : Den ålmenne delen*, vol. 1 D. 1 (Inderøy: Steinkjer Trykkeri AS, 1973), 163.

¹⁰⁰ Schrumpf, *Barndomshistorie*, 41.

¹⁰¹ TB 1704, f. 45

¹⁰² Badinter, Elisabeth, *Det naturligste av verden? Om morskjærlighetens historie* (Oslo: Universitetsforlaget, 1981), 56.

¹⁰³ Badinter, *Det naturligste av verden? Om morskjærlighetens historie*, 57.

barn er et uerstattelig tap og en enorm sorg. Det er «den døde drengs Stiffader Evind Ingbritsen Engom, som efftermaalsmand paa sin hustrues wegne» som møter på tinget.¹⁰⁴ I artikkelen «The Myth of Motherhood a Myth: the Historical View of European Child-Rearing» fra 1984 skriver Stephen Wilson om begravelsesritualer i tidlig nytid og står frem som en motpart til Badinter. Han hevder at det at foreldre ikke deltok i begravelsesritualet i kirken ikke uten videre «implies ‘indifference’».¹⁰⁵ Selv om Wilson analyserer en begravelse og ikke oppmøte på lo-kaltinget, bør vi allikevel være forsiktige med å tenke oss at morens fravær skal bety at hun ikke brydde seg om saken. Wilson argumenterer for at det at mor ikke møtte i begravelsen til barnet like gjerne kan være et uttrykk for ekstrem sorg som fravær av sorg, og jeg vil hevde at det samme er gjeldende i denne saken.

Det kan godt være at saken hadde vært annerledes dersom gutten hadde vært i tjeneste hos en annen husbonde som ikke var familie. Anette Stokkeland skriver om flere saker fra tingbøkene fra Jæren og Dalane hvor det er blitt stilt erstatningskrav i saker hvor barn er blitt drept i arbeid.¹⁰⁶ Videre blir ikke Baarsen dømt til å betale noen bot, og får heller ikke noe straff annet enn skjenn av fogden for at han burde ha vært mer på vakt. Det skrives også at Baarsen ikke er i en økonomisk posisjon til å kunne betale en bot uansett. I tillegg jobbet både Olluf Baarsen og Ingbret Erichsen for Evind Ingbritsen Engom, som også var Erichsens stefar. Det er altså noen relasjonelle bånd som påvirker og kan ha vært med på å gjøre denne sakens utfall mildere enn om de ikke hadde vært tilstede. Selv om Baarsen får en form for tilsnakk, stilles han ikke til noe rettslig ansvar.

2.4.2 “Ung tjenestedreng” versus “umøndig dreng”

Det at det er Baarsen som innstevnes i denne saken, tilfører saken et andre lag. Anders Baarsen er innstevnet for å beskrive hva som skjedde og forklarer hendelsen slik:

«hand gich til shougs med bemelte Evinds Stifsøn Ingbret Erichsen, at hugge brende weed i Schougen strax ved gaarden, och Olle Baarsen feødte et stor grane træ paa Ingbret, saa hand straxen døde, huilchet hand saaledis beretter, at som de begge gich til shougen strax ved gaarden, om morgenen och det første træ Oluf begynte at hugge paa,

¹⁰⁴ Tb 1704, f. 45a

¹⁰⁵ Wilson, «The myth of motherhood a myth: The historical view of European child-rearing,» 193.

¹⁰⁶ Se Stokkeland side 114-118 om gjennomgang av ulike saker som dreier seg om barn i tjenesteforhold som er blitt forsømt til en slik grad at krav til arbeidet deres eller selve arbeidet har ført til deres død.

war den døde dreng strax hos hannem och begynte at af quiste en windfeldet træ, samme liden dreng war ichon paa 12 aar och som træet war saa nær afhuggen och tilfalds, bad Oluf hannem wogte sig, huor paa hand Sprang it lidet støche och træet faldt imidlertid, saa en quist der af treffede hand hoved, saa hand der over blef strax død.»¹⁰⁷

Helt til slutt i saken står det at Baarsen burde ha sett seg bedre for og «taget den umøndige dreng i obagt [...] Saa kand han dog iche ansees som en witterlig drabsmand». Sorenskriveren ser altså ingen grunn til å dømme Baarsen for et overlagt drap og på bakgrunn av dette frikjennes han noe form for straff. Fogden «proponerit, at der maatte gaae endelig dom i den sag som er sheed af waade werch I den ulychelig hendelse», og den endelige dommen blir at Oluf Baarsen frikjennes jamfør lovens sjette bok, kapittel elleve første artikkel, «om Vaadis Gierning», som sier,

«Dræber mand anden af Vaade imod sin Tanke of Villia til at skade enten den Dræbte eller nogen anden, med den Gierning, bøde fyrretyve Lod Sølv til den Dræbtis Arvinger allene, og dermed være angerløs.»¹⁰⁸

Det står i tingboka at Baarsen burde «wel at have seet sig bedre fore, och taget den umøndige dreng i obagt» som også er første gangen ordet umyndig blir brukt.¹⁰⁹ Dette er interessant fordi det fremgår av dette en slags forventning om at Baarsen burde ha tatt bedre ansvar for denne yngre gutten. Olluf Baarsen omtales som en «ung tjenstedreng», og utfra dette kan vi tenke oss at han ikke er like ung som denne Ingbret Erichsen, og det kan virke som om det var forventet at han burde ha fungert litt som hans verge i skogen.¹¹⁰ Vi vet altså ikke noe om alderen til Baarsen, annet enn at han skal ha vært eldre enn Ingbret. Vi vet at arbeidet unge barn i tjeneste ble tildelt også ofte kunne dreie seg om passe på mindre søsken eller mindre barn. Vi må tenke oss at Baarsen har hatt et slags innforstått ansvar for denne gutten, hvilket også understrekes av sakens dom. Jeg vil allikevel hevde at det er nettopp dette med at Baarsen også er en ung tjenestegutt som formilder saken hans. Denne sakens beskrivelser og gangen i den handler først og fremst om at dette er en tragisk og ulykkelig hendelse.

¹⁰⁷ Tb 1704, f. 26b

¹⁰⁸ Ch. Vs NL 6-11-1

¹⁰⁹ Tb 1704, f. 45a

¹¹⁰ Tb 1704, f. 45a

2.5 Konklusjon

Arbeid er som nevnt en viktig bestanddel av barndomsbegrepet i perioden. I disse tre sakene har jeg undersøkt barn som har vært i tjeneste og arbeid og diskutert ansvar i kontekst av tjeneste- og arbeidsforhold. Interessant er det at i to av dem er barna ved 14 års alder. Det fremgår av disse sakene at tjenestejenta Anna hadde et ansvar ved denne alderen, og at noen burde tatt ansvar for Peder. I saken om Peder, kan vitneavhørene av andre tjenestefolk tilstede fortelle noe om hvor hardt Peder er blitt slått og hvordan det hele gikk for seg. I saken med Ingbret er det en slags enighet om at dette var en ulykke, og det legges ikke noe spesielt ansvar på én part som skulle regnes som ansvarlig for dødsulykken. Det står at tjenestegutten Olle Baarsen «burte wel at have seet sig bedre fore, och taget den umøndige dreng i obagt», men han blir frikjent da det ikke sees noe grunn for å dømme ham som en «witterlig drabsmand».¹¹¹ Min analyse åpner opp for at barna i tjeneste ble oppfattet som barn selv om de var i arbeid, og at de var verdifulle for samfunnet også utover den arbeidskraften de stod for.

¹¹¹ Tb 1704, f. 45a

3 Kapittel: Omsorg for barn

3.1 Innledning

«The earliest evidence of greater attention being paid to infants and children was the tendency in England, beginning in the late sixteenth century, to record upon tombs erected decades later children who died in infancy – represented as tiny images wrapped up in swaddling clothes – or in youth – represented as children holding skulls».¹¹²

Omsorg er kanskje det mest omdiskuterte temaet når det gjelder synet på barn og barndom i tidlig nytid. Det er vanskelig å si noe om fortidas menneskers indre følelsesliv fordi folk sjelden etterlater seg tekster som sier noe eksplisitt om dette. Derfor må vi forsøke å si noe om det utfra hvordan folk har handlet, og en skal være forsiktig med å trekke en direkte rød tråd mellom handling og holdning. Nyere forskning har pekt på at skikker og tradisjoner må tolkes utfra fortidas premisser, og da særlig de som virker annerledes fra vår egen tid. Stephen Wilson hevder at dette ikke har blitt gjort og at slike skikker og tradisjoner har vært offer for nåtidssjåvinisme.¹¹³ Videre hevder Wilson at det er to faktorer som preget verdenen disse menneskene levde i og som skiller deres tid mest fra vår tid. For det første levde mye av befolkning i ekstrem fattigdom. Denne fattigdommen førte til at barna ofte ble satt i arbeid, og gjerne farlig arbeid, fra tidlig alder. For det andre var det høy forekomst av dødelige sykdommer som resulterte i en dødsrate opp til tre ganger så høy som den vi har i dag. Denne dødsraten var så høy i barnets første leveår at kun én av to barn nådde voksen alder. Det er disse to momentene Wilson hevder at setter opp den største kontrasten til vår egen tid, og ingen av disse argumentene tillater å hevde *a priori* at mødre og foreldre var likegyldige til, og manglet omsorg for barna sine.¹¹⁴

Jeg vil også legge til en tredje faktor, nemlig religionens plass i samfunnet og den enkeltes liv. Alle de døde som ikke fikk en evig hvileplass på kirkegården, ble fratatt ære og identitet.¹¹⁵ Spørsmålet om hva som skjedde med frelse og evig liv for udøpte barn førte derfor til usikkerhet

¹¹² Stone, *The family, sex and marriage in England 1500-1800*, 257.

¹¹³ Wilson, «The myth of motherhood a myth: The historical view of European child-rearing,» 187.

¹¹⁴ Wilson, «The myth of motherhood a myth: The historical view of European child-rearing,» 186.

¹¹⁵ Andresen Oftestad, Eivor og Kristin Bliksrud Aavitsland, «Kapittel 10. Barnets Minne,» i *Å minnes de døde: døden og de døde i Norge etter reformasjonen*, red. Arne Bugge Amundsen, Eivor Andersen Oftestad, Tarald Rasmussen, og Kristin Bliksrud Aavitsland (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2019), 232.

blant teologene og andre lærde. Hvordan skal vi for eksempel tolke det at en mor har sneket seg ut på en kirkegård for å gravlegge et foster uten at noen vet om det, eller at noen har prøvd å snike et spedbarn ned i en død manns kiste? Hvordan skal vi i tillegg tolke at foreldre henvender seg til en såkalt 'klok kone' om råd og hjelp til et sykt barn?

3.2 Religiøs omsorg

I tingboken for Inderøy fra 1705 finner vi en sak om Gunild Otterstaatter Grøtstøen og Einer Andersen Findstad som er innstevnet for et 'løsagtig lejermaal' som skal ha vært skjedd for 6 år siden. Grøtstøen ble med barn etter dette, som hun mistet etter 18 uker på grunn av et fall:

«De møtte begge for retten, och wedgaar gierningen, som sheede i en huusmands pladtz Kaldis Tangeraaen, for 6 aar siden, som sagt er, quindfolchet bekiender, at hun war med foster, som Kom fra hende, af et fald som uforvarendis hendte hende, 18 uger effter hun war bleven frugtsommelig, hun har och tilforn engang weret besovet, barnet /: siger hun :/ svøbte hun i en linnnet Klede, och bar det i Schees Kirchegaard gravet et hul, ved en anden grav som nylig var igien Kast, och lagde det der udj, och gav det iche til Kiende for noget mennische». ¹¹⁶

Denne saken forteller altså at Gunild snek seg til en kirkegård og begravde det dødfødte fosteret i all hemmelighet. I en sak fra 1691 finner vi Jachob Aalberg som er innstevnt for å ha lagt et foster «udi afgangne Haagen Byes Kiste, och staalet det i Jorden». ¹¹⁷ Dette er altså en sak hvor noen har lagt et foster i en kiste hvor det ligger en annen død mann. Den ekstremt høye spedbarnsdødeligheten i tidlig nytid har av mange forskere blitt brukt som bevis for at foreldre ikke brydde seg om barna sine. Ser vi på befolkningsstatistikk fra 1800-tallet viser tallene at ca. 13% av norske spedbarn døde før de var ett år gamle. ¹¹⁸ Når det gjelder perioden hundre år før har vi ikke statistikk som gjelder hele landet, men undersøkelser fra enkeltbygder på 1700-tallet som oppgir at et sted mellom 11-28% av spedbarna døde før de fylte ett år. ¹¹⁹

¹¹⁶ Tb 1705, f. 101b

¹¹⁷ Tb, 1691, f. 115a

¹¹⁸ Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå*, 61.

¹¹⁹ Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå*, 62.

3.2.1 *Limbus Infantium* – en teologisk nøtt

Hvorfor var det så viktig for Gunild å få begravet fosteret sitt i vigslet jord? Etter det kvinnen i denne saken fra Inderøy forteller, har hun spontanabortert fosteret og det levde ikke da det ble født. Da har ikke dåp vært en mulighet. Dåp og frelse henger sammen og det var ikke bare viktig utfra folketroen, men også noe kirken forkynte. Før reformasjonen var Limbo en del av det hinsidiges topografi, og barn som døde før dåp kom til *limbus inafantium*, et sted uten smerte, men like fullt et sted uten Gud.¹²⁰ I middelalderens kirkerettsbestemmelser ble disse udøpte spedbarna i tillegg utestengt fra vigslet jord fordi de ikke hadde fått Guds nåde.

Etter reformasjonen ble forestillingen om Limbo forkastet og man stod kun igjen med himmel og helvete som siste stasjon for menneskets sjeler. Spørsmålet om hvor disse udøpte barna nå endte opp ble et teologisk paradoks. Viktigheten av dåpen står tydelig frem her. Vi har folke-minnemateriale fra 1800-1900-tallet som formidler tankegods rundt hverdagslivet og mentaliteten i Norge. Ved å ta dette i bruk på en retrospektiv måte, altså på en åpner opp for at det kan si noe om en tidligere tid enn dateringen skulle tilsi, vil man kunne argumentere for at dette materiale speiler viktige sider ved den sosiale og kulturelle virkeligheten rundt holdninger til spedbarn og spedbarns-stell på 1600/1700-tallet.¹²¹ Blant annet har vi tradisjonsstoff som forteller om skikker som viser at folk la ned mye arbeid for å verne om nyfødte. En slik skikk er å døpe barna bare dager etter at de var født. Helt frem til 1770 krevde også styresmaktene dåp innen fire dager etter fødsel for dem som bodde i byene og åtte dager for dem som bodde på landsbygda. I følge tradisjonen kunne den som døde uten å være døpt først, ikke få frelse og risikerte derfor å «svirre ikring utan kvile, som skrømt, og skape uhyggje hos folk.»¹²²

Den lutherske kirken ville altså ikke nedvurdere betydningen av dåpssakramentet, men samtidig ville de heller ikke avvise muligheten for å oppnå frelse fordi «Guds nåde var større en sakramentets ytre form».¹²³ Eivor Andersen Oftestad og Kristin Blikrud Aavitsland viser til teologisk litteratur og trøstebøker som skildrer tanken om at barn som døde før de fikk dåpen, ikke var dømt til helvete og argumenterer for at dette er bevis for at spedbarn kunne motta Guds

¹²⁰ Andresen Oftestad og Blikrud Aavitsland, «Kapittel 10. Barnets Minne,» 211.

¹²¹ Johansen, Hanne Marie, «Familien som omsorgsfelleskap,» i *I gode og vonde dagar: familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, red. Sølvi Sogner (Oslo: Samlaget, 2019), 172.

¹²² Johansen, «Familien som omsorgsfelleskap,» 173.

¹²³ Amundsen, Arne Bugge, «Kapittel 11. De minneløse,» i *Å minnes de døde. Døden og de døde i Norge etter reformasjonen*, red. Arne Bugge Amundsen, Eivor Andersen Oftestad, Tarald Rasmussen, og Kristin Blikrud Aavitsland (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2019), 231.

nåde ved foreldres troverdige bønner.¹²⁴ I et trøsteskrift som i 1572 ble oversatt fra tysk til dansk, skriver teologen Johan Spangenberg om premisset for frelse for udøpte barn. Han skriver at det var kun de barna som hadde gudfryktige foreldre frelsen gjaldt for.¹²⁵ Det fantes altså en ambivalens hos protestantiske teologer rundt dette med udøpte barns tilgang til frelse. Det ble i tillegg utarbeidet en praksis med å begrave «navnløse barn» på kirkenes kirkegårder uten noen av de vanlige begravelsesseremoniene som et slags kompromiss. Ofterstad og Aavtisdand skriver allikevel at slike praksiser som å snike seg ut på kirkegården i all hemmelighet eller å legge foster i døde folks kister, mest sannsynlig har vært nokså utbredt i Norge etter reformasjonen.¹²⁶

3.2.2 Løftet om dåpens frelse

Ettersom fosteret til Gunild ikke hadde kunnet blitt døpt kan vi tolke hennes anstrengelse om å få begravet det i vigslet jord dithen at det seg om en religiøs omsorg for fosteret etter dets død. Et annet interessant poeng med denne saken er at dette skjedde for flere år siden. Det er en gudfryktighet som gjennomsyrrer både det at Gunild velger å snike seg ut på gravplassen seks år før denne saken kommer opp i tinget, og i det faktum at foreldrene velger forteller om at det hadde skjedd for seks år siden. Men kan også være at lensmannen har funnet det ut på en annen måte, det kan vi ikke vite. Dersom vi allikevel tar utgangspunkt i at dette er noe foreldrene har innrømmet selv, kan det nesten virke som at de, eller en av dem, har lettet på hjertet for lensmannen og som et resultat av det, blitt kalt inn på tinget, hvor de erkjenner de straffeskyld.

Linda A. Pollock skriver i boken *Forgotten Children* at «it has become commonplace to argue that parents prior to the 18th century were unconcerned about the welfare of their children due to the high infant mortality rate.»¹²⁷ Basert på kildemateriale som dagbøker og selvbiografier inntar hun allikevel en annen posisjon i møte med denne dødsstatistikken. Hun hevder at foreldre var klare over den høye dødsraten i samfunnet og at dette var et faktum som i større grad faktisk økte foreldres omsorg og innsats for å trygge barn i de første leveår. Med utgangspunkt i Pollocks argument i møte med disse sakene fra tingbøkene kan det virke som om denne høye dødeligheten har ført til økt behov for å verne om barna ved et slags desperat ønske om å gi dem frelse. Pollock argumenterer her i tråd med Ladurie som i *Montaillou* argumenterer for at

¹²⁴ Andresen Oftestad og Bliksrud Aavitsland, «Kapittel 10. Barnets Minne,» 212.

¹²⁵ Andresen Oftestad og Bliksrud Aavitsland, «Kapittel 10. Barnets Minne,» 213.

¹²⁶ Amundsen, «Kapittel 11. De minneløse,» 232.

¹²⁷ Pollock, *Forgotten children: parent-child relations from 1500 to 1900*, 127.

denne kløften tidligere forskere har funnet mellom følelsene hos datidens folk og våre egne overfor barndommen ikke fantes i denne franske landsbyen.¹²⁸ Hvis vi tar høyde for at foreldre var klare over denne store sannsynligheten for at barna deres kunne dø, vil den innsatsen vi ser i disse to sakene fra Inderøy, være tegn på nettopp en innsats som foreldre la ned for å om ikke 'redde' dem i fysisk forstand, så i hvert fall redde sjelene deres.

3.3 Å legge barn «iblandt nogle steene udj fieldet»

Det som er et interessant moment i saken om Gunild er at det er snakk om et udøpt barn som man gjerne ønsket frelse for, men at barnet ble født utenfor ekteskap. Med dette oppstår problemstillingen om barnet var dødfødt eller om Gunild hadde drept det. Dette siste momentet var noe som ofte ble drøftet i slike saker fordi det å få barn utenfor ekteskap, eller «fødsel i dølgsmål», som også innebar at barnet var dødfødt eller dødt av andre grunner, på denne tiden var en dødsstraff. En annen sak som også dreier seg om et dødfødt barn, men som allikevel skiller seg fra de ovenstående, finner vi i tingboka for 1702. Denne saken dreier seg om en samisk kvinne, eller finne-kone, ved navn Lisbet som tjente hos Peder Joensen. Hun forteller på tinget at hun fødte et barn i tjeneste som var dødfødt og la det «iblandt nogle steene udj fieldet», og fortalte ingen om dette. Hun hadde født imens hun passet reinsdyrene:

«Presten Magr. Muus i sin skrivelse til fougden, gifuer tilkiende, at Lapfinde quinde men- nische, ved navn Lisebet tienende hos Peder Joensen find och af hannem besovet at hun har hafft et levendis foster, som effter en maanitz død i hendis liv, under en hendis hyrde wagt, ofr Reensdyrene i fieldet, blef fød, gansche blot ofr alt legomet, och blef af hende lagt iblant nogle steene udj fieldet, dog huerchen sagt det for nogen, om barnitz liv, død, fødsel, be- gravelse eller nogen ting»¹²⁹

Et interessant moment i denne saken, er at det ikke nevnes noe om en mistanke om Lisbet har drept dette fosteret selv. Ser vi på rettspraksis i tingbøkene på et generelt grunnlag, kommer det frem at man ikke trodde på kvinner som sa at de hadde født dødfødte barn, og at forholdene for ugifte mødre og 'uekte barn' var svært vanskelige.¹³⁰ I slike saker som denne fra Inderøy var

¹²⁸ Le Roy Ladurie, Emmanuel, *Montaillou: katarer og katolikker under inkvisisjonen i en landsby i Pyrenéene 1294-1324* (Oslo: Gyldendal, 1986), 251.

¹²⁹ Tb 1702, f.105b

¹³⁰ Sandvik, «Del 2: Tidlig Moderne Tid,» 194-195.

det vanlig at det ble diskutert om mor hadde drept barnet selv, da dette var en svært alvorlig handling man straffet på livet. I Ch Vs NL 6-6-7 heter det at «Letfærdige Quindfolk, som deris Foster ombringe, skulle miste deris Hals, og deris Hoved sættis paa en Stage».¹³¹ Det var altså ingen mild straff som ventet en som ble dømt for dette. Et premiss for å få en slik straff var dog at den tiltalte var et «Letfærdigt Quindfolk», og det lå på kvinnen å bevise at det ikke var skjedd noe straffbart.¹³² Silje Drevland skriver i sin masteroppgave om sedelighetssaker på Helgeland, om en sak hun har funnet fra 1731 hvor en kvinne ved navn Elen har født et foster, eller spontanabortert om du vil, på grunn av det hun beskriver som hardt arbeid og utmattelse. I denne saken jeg har funnet fra Inderøy ser vi flere likheter. Lisbet, kvinnen det er snakk om her, beskrives som «Lapfinde quinde mennische» hvilket vi kan tolke dithen at hun hadde en form for samisk minoritetsbakgrunn. Drevland beskriver Elen som en finne-kone, og både Elen og Lisbet er ute og passer på reinsdyr når fødselen inntreffer. Vi kan altså tenke oss at også Lisbet kan ha spontanabortert som følge av hardt arbeid eller en annen form for overbelastning. I saken fra Inderøy kan det i motsetning til saken fra Helgeland, virke som om sorenskriveren ikke stiller spørsmålsteget ved det Lisbet forteller, og at det ikke er denne fødselen som er det verste i saken.

Det at Lisbet har hatt et «levendis foster, som effter en maanitz død i hendis liv» ble født, gir ikke mening. Et foster er ikke levende i en kvinnes livmor etter en måned. Det skaper en problemstilling om dette er sorenskriverens eller hennes egen vurdering. Når det gjelder beskrivelsen «Nogle stene» skal vi ikke umiddelbart se bort i fra at dette kan ha vært et hellig sted. Disse steinene det er snakk om at hun legger dette fosteret, er nok ikke kristent vigsløt jord slik vi ser i de tidligere nevnte sakene, men det utelukker ikke at det kan ha vært et sted av spirituell betydning. I min lesing av tingbøkene for Inderøy er det flere ganger dukket opp saker som dreier seg om samiske mennesker og andre folkeslag, slik at de var absolutt til stede både i samfunnet og på tinget. I hvilken grad det var en kommunikasjon og forståelse rundt ulike kulturelle skikker og tradisjoner, gir ikke tingboka grunnlag for å si noe om. Det kan også tenkes at denne steinrøysa Lisbet har lagt fosteret ved, kun har vært tilfeldig. Hun var tross alt ute og vaktet en reinsdyrflokk. Denne saken fra tingboka kan uansett fortelle oss noe om kommunikasjon, både mellom kvinner i hennes posisjon og situasjon, men også om kommunikasjonen mellom disse to kulturene. Vi kan konkludere med at kommunikasjonen ikke var spesielt god i denne saken med Lisbet.

¹³¹ Ch Vs NL 6-6-7

¹³² Drevland, «Sedelighetssaker på Helgeland - En undersøkelse av sedelighetssaker på tinget, og sedelighetsforbrytere i møte med retten, kirken og lokalsamfunnet på Helgeland 1717-1736,» 36.

3.4 Barn som er ligget ihjel – «med Jammer och Graad»

Le Roy Ladurie skriver i *Montaillou* om en bondekone, Bartholomette d'Urs, som brast i gråt da hun våknet opp en morgen og fant den lille sønnens lik ved siden av seg i sengen. Han hadde dødd i løpet av natten.¹³³ Om gutten hadde dødd av naturlige årsaker eller om Bartholomette hadde ligget ham i hjel, vet vi ikke. I tingboka for Inderøy fra 8. desember 1705 berettes det om Berit Olsdatter som har arbeidet som amme for Willads Bing, kapellan i Beedstaden, og som er innstevnet for å ha ligget hans barn i hjel. I avhøret står det i tingboka at

«hund kand iche benegte at barnet io er funden død hos hende och hun i søvn och uagtsomhed imod hendis willie, har weret aarsage i barnits død, hun med Jammer och Graad beklager den ulychelig hendelse [...]».¹³⁴

Sølvi Sogner har argumentert for at det ikke bør være tvil om at vanlige kvinner i Norge ammet barna sine selv.¹³⁵ Allikevel skriver Sogner videre at kvinnene som hadde økonomi og vilje til det, kunne leie ammer til barna sine og gikk «følgelig gravide nesten sammenhengende gjennom ekteskapet».¹³⁶ I denne saken vet vi at Berit Olsdatter har arbeidet for en kapellan. Sogner viser i *Far sjøl i stua og familien hans* til et eksempel med en prestekone som fikk 15 barn og pleide å ta med det månedsgamle barnet til en respektable kvinne i menigheten samt en ku. Etter et år kom hun for å hente barnet igjen og hadde med seg et nytt barn til oppamning og en ny ku.¹³⁷ Hvorvidt dette barnet som blir ligget ihjel på Inderøy er en av 15 barn vet vi ikke, men vi vet at ammen på tinget beklager det som har skjedd med «Jammer og Graaf».

I NL 6-11-15 står det som følger: «Ligger nogen andens Barn ihjel, straffis med Spindehuset første Gang; Skeer det anden Gang, have forbrut sit Liv». Familiehistorikere mener i dag at det er grunnlag for å tro at styresmaktene overdrev frykten for ihjelliging av barn. Tidligere analyser har nemlig vist at det er et misforhold mellom det normative kildematerialet og andre typer kilder.¹³⁸ Hanne Marie Johansen viser til at dette er en sjelden sak å finne i kilder slik som rettsprotokoller og kirkebøker. Jeg har jo også bare funnet denne ene saken i en tjue års lang

¹³³ Le Roy Ladurie, *Montaillou: katarer og katolikker under inkvisisjonen i en landsby i Pyrenéene 1294-1324*, 252.

¹³⁴ Tb 1705, f. 111a

¹³⁵ Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå*, 59.

¹³⁶ Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå*, 59.

¹³⁷ Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå*, 59.

¹³⁸ Johansen, «Familien som omsorgsfelleskap,» 174.

periode. Det var altså lover, forordninger og kirkelige forskrifter som forkynte at foreldre måtte være forsiktige og varsomme med barnet når de hadde det i senga. Det å ligge i hjel barn, altså å våkne opp med barnet dødt i senga, er allikevel ikke uvanlig å finne i kildematerialet fra tidlig moderne tid, skriver Hanne Marie Johansen i «*I Gode og Vonde Dagar*».¹³⁹ Hverken kapellanen Willad Bing eller barnemoren møter på tinget, og det stilles heller ingen erstatningskrav. Den dommen fogden foreslår refereres til sjette bok, ellefte kapittel, artikkel 15 som sier det til denne loven, «at om nogen ligger anden barns ihjel, straffis med Spindehuset første gang, saa dømmis hun der effter at lide».¹⁴⁰ Berit har allerede sittet i fangehuset før denne saken tas opp på tinget i tre uker på fogdens beordring. Hva som skjer videre med Berit Olsdatter, er ikke godt og si.¹⁴¹

3.5 ‘Ugudelige middel’ eller trolldom

Folkemedisinen var samtidens etablerte medisinske system, skriver Synne Stavheim i sin hovedoppgave fra 1993 hvor hun tar for seg 1800-tallets medisinhistorie.¹⁴² Denne folkemedisinen var innvevd i miljøet og samfunnet og baserte seg på folkelige behandlere. I en sak vi finner i tingboka for Inderøy fra 1696 står det om «en gammel wanfør Quindfolch Wed navfn Barbra Arnsdaatter» som har gitt «daarlig og ugudelig middel, til at styrche wantroe, derudj at Johan Pedersens Gravs barn, iche Wille Trivis».¹⁴³ Saken forteller altså om denne kona på nærmere 80 år som har forsøkt å hjelpe et sykt barn ved bruk av det Stavheim ville kalle folkemedisin.

Det beskrives hvordan Barbara har bedt foreldrene hente tre stener; en fra fjæra, en fra kirkegården og en fra berget hvorpå Barbara har varmet dem opp og derpå kjølt dem ned i kaldt vann. Det beskrives hvordan den steinen som var hentet fra kirkegården hadde gitt fra seg en lyd, og at Barbara da hadde laget et barn utfra et «Klede» og kastet det på kirkegården, «huor den med Jordgud schulle were forsohnet».¹⁴⁴ Barbara er i en kategori vi kan kalle ‘kloke folk’, og dette var folk som en trodde hadde overnaturlige evner eller i hvert fall ble oppfattet av samfunnet

¹³⁹ Sogner, *I gode og vonde dagar: familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 172.

¹⁴⁰ Tb 1705, f. 111b

¹⁴¹ Berit blir dømt til *spindehuset*. *Spindehuset* var et annet ord for tukthus og da særlig for kvinner. Det første tukthuset i Norge ble opprettet i Trondheim i 1639 og var delt i et «børnehus» for gutter og et «kvinde- og pigehus». Dette brant ned under bybrannen i Trondheim i 1689, og det ble ikke oppført noe nytt tukthus før i 1733. Hvor Berit kan ha havnet er altså ikke godt å si.

¹⁴² Stavheim, Synne, «"Til doktoren? Tvi!" Holdninger til helseforhold i Østerdalen og Solør-Odalen 1835-1870» (Hovedoppgave ved Universitetet i Oslo, 1993), 54.

¹⁴³ Tb 1696, f. 7a

¹⁴⁴ Tb 1696, f. 7a

rundt som et medium for slike overnaturlige krefter. Nå skriver Stavheim om 1800-tallet og den offentlige medisins inntog i samfunnet, hvilket ikke vil være like relevant for min oppgave. Allikevel kan hennes vurderinger av den posisjonen slike folkelige behandlere hadde i samfunnet si noe om denne saken om Barbara.

Stavheim argumenterer videre i sin hovedoppgave for at medisinberetningene fra 1800-tallet ikke gir noen direkte kildebelegg på hva foreldrene gjorde for barna sine i kritiske situasjoner. Hun beskriver i tillegg en tid hvor det oppstod et skille mellom offentlig medisin og folkemedisin, imens den tiden jeg fokuserer på ikke vil ha med offentlig medisin som en moralsk og vitenskapelig motbør. Stavheim viser til uttalelser fra 1800-tallets leger som i stor grad legger mye av ansvaret for den store barnedødeligheten på foreldrene. Dersom vi ser på saken fra Inderøy er det interessant at det ikke er foreldrene som kalles inn til tinget, men denne konen. Man kan da stille spørsmål ved hva det er ved denne saken som veier tyngst. Er det disse ugudelige rådene, eller er det at foreldrene tok dem i bruk? Det kan virke som om det verste utfra denne sakens gang, er at Barbra har gitt foreldrene ugudelige råd. Dette understrekes ved at disse rådene beskrives som at bidrar til å «styrche wantroe» og at Barbra «med grædende taare for Retten beklaget sin daarlighet».¹⁴⁵ Ikke bare har hun gjort noe ulovlig, men hun blir altså anklaget for å i tillegg ha bidratt til å gi foreldrene falskt håp kan det virke. I tråd med Stavheim, som argumenterer for at slike kloke folk ofte baserte sin virksomhet på et godt rykte, ser vi i denne saken at Barbaras handlinger vurderes som kriminelle, men at disse foreldrene allikevel valgte å henvende seg til henne for hjelp.

3.6 Konklusjon

I dette kapitlet har jeg undersøkt saker hvor datidens skikker og ritualer kommer frem. Jeg har analysert dem på en slik måte som åpner opp for at det vel så godt kan være uttrykk for omsorg, selv om tidligere forskning gjerne har tolket dette som bevis for at foreldre ikke var glade i barna sine. Ved å belyse det protestantisk teologiske bakteppet og den kristne virkelighetsoppfattelsen kan vi tolke anstrengelsen om å få lagt foster i vigslet jord dithen at det er uttrykk for omsorg. Med dette samme kristne bakteppet er saken med foreldre som oppsøker en klok-kone for hjelp være særlig interessant. At disse foreldrene var villig til å ikke bare ta i bruk alternative metoder for hjelp, men også risikere å bli straffet for det, vitner om deres innsats

¹⁴⁵ Tb 1696, f. 7a

for å berge barnet. Jeg tror allikevel ikke at vi skal ilegge argumentet med at foreldre var villige til å motta straff for sine handlinger for stor vekt. Vi skal med andre ord ikke sette likhetstegn mellom høy grad av omsorg og villighet til å bli innkalt på tinget.

I saken med Lisbet som la fosteret sitt blant noen steiner i fjellet, åpnet jeg opp for en tolkning av hennes handlinger som uttrykk for religiøs omsorg. Beskrivelsen «nogle steene» kan være et religiøst sted, bare for en annen kultur og slik kan denne saken også vitne om hvordan kommunikasjonen foregikk mellom både kvinner i hennes situasjon, men også to kulturer. Som vi ser i saken med ammen Berit Olsdatter, var tapet av et barn på en så traumatisk måte noe som ble tatt i mot «med jammer og graad». Jeg vil altså argumentere for at disse sakene åpner opp for en tolkning av foreldrene som investert i barna og opptatte av at det skulle gå dem vel, både i dette livet, og det neste.

4 Kapittel: Uskikkelige barn

I noen av de sakene jeg har tatt for meg tidligere i oppgaven finner vi barn eller ungdom som er innstevnet, slik som for eksempel i forgiftningssaken med tjenestejenta Anne Andersdatter fra 1696. I dette kapitlet ønsker jeg å ta dette ett steg videre ved å rette fokuset mot barn som er innstevnet for å ha gjort noe overlagt ulovlig i en kontekst som ikke fordrer en umiddelbar diskusjon av arbeidsforholdene, men heller om holdningene til slike 'uskikkelige barn'. Jeg ønsker med dette kapitlet å utforske hvorvidt eller i hvilken grad barnas barndom har vært en faktor som har *gjort* noe med rettsakene hvor de er blitt innstevnet. Enten det er å for eksempel fungere som en formildende omstendighet eller ikke har betydd noe i det hele tatt.

I det følgende kapitlet skal jeg ta for meg to saker. Den ene dreier seg om en gutt som har drevet med det sorenskriveren vurderer som «smaatiufuerrj». Den andre saken dreier seg om en 14-år gammel gutt som har blitt innstevnet for å ha hatt seksuell omgang med en sau. I undersøkelsen av begge disse sakene skal jeg forsøke å finne ut om deres barndom eller ungdom har hatt noen innvirkning på hvordan de blir beskrevet og den behandlingen og straffen de får.

4.1 'Begagne Smaaetiuferrij' og tingets ambivalens

I tingboka fra 1689, finner vi en sak om Anders Baarsen som er blitt innstevnet til tinget for å ha drevet med tyveri. Av sorenskriveren omtales Baarsen som en «liden dreng» som er blitt innstevnet for «adschiellig begangne Smaaetiuferrij».¹⁴⁶ Denne saken er interessant fordi det går et tydelig skille mellom sorenskriverens og fogdens vurdering av Baarsen og hans handlinger.

4.1.1 'liden dreng' eller 'mennische' på 18 år?

Sorenskriverens beskrivelser preges av ord slik som «liden dreng» og «ung halfwoxen dreng», og sorenskriveren skriver at Baarsen er blitt innstevnet for småtyveri. Dersom vi følger denne saken etter sømmene, ser vi at dette egentlig ikke er snakk om noe småtteri, men heller relativt rutinert tyveri. Baarsen erkjenner at han blant annet har stjålet korn, mel, og «1/2 wog salt». En

¹⁴⁶ Tb 1689, f. 36a

halv våg salt er noe tilsvarende 10 kilo salt. Han har i tillegg stjålet flere matvarer og forsøkt å stjele en vær som rømte og løp hjem igjen av seg selv. I tingboka står det:

« [...]hand for Retten ofr bevisis at hand om midnats tid udj forleden sommer otte dage for St. Hans tid, hafuer verit i Andfind Persgaards Stabur at ville stiele, huor hand blef funden af Andfinds wermoder, med en sech, och hafde Staalet Nøyelen af stuen hos Andfind, och der ofr blef hans forset til intet, hand bekiender at hand trende gange har verit i Michel Gustads Stabur och Staalet, madwahre, meel och Korn, Item 1/2 wog salt, som hand baar hiem i sin førældris huus och lavede sin moder, som nochsaa Kunde vide det war staalet, Ydermeere tilstaar at hand har verit udj it Stabur paa Aasen huor udj en tøs Karen ved navn, hafde atschillige madwahrer som hand hafe borstaalet, Item at hand har staalet en wæder i Andfind Persgaards stabur, som løb hiem igjen af sig self»¹⁴⁷

Videre står det at en del av dette «forberørte smaatiuferj» har vært gjort med en annen medsamensvoren, nemlig en «liden dreng ved nafn Oluf Størchersen, iche fulde fiorten aar gammel [...] som ved Riis er blefven afstraffet».¹⁴⁸ Selv om Baarsen har drevet med tyveri over en lenger periode, er han altså 18 år gammel når han blir innstevnet på tinget. Vi får også vite at han «har iche veret endnu til guds bord».¹⁴⁹ Deretter kommer fogdens vurdering inn. Han er ikke like overbevist om at Baarsen er en uskyldig unggutt som bare har drevet med småtyveri:

«Kongl. Maytes foeget begierder dom effter loven, afsagt Effterdj dette mennische Anders Baarsen, som nu er 18 aar, udj nest hen viste sommer, saa tit och offte med smaa tiufuerj er befunden, Da bør hand for saadan misgierning at miste sin hud i fengsel, Effter Lovens forsigende, udj den 6te bogs 33 Artiel i det 17 Capitul.»¹⁵⁰

Det som er interessant her er at det det er som om sorenskriverens og fogdens fremstillinger av Baarsen strider med hverandre. Det er tydelig her at retten graderer denne saken forskjellig ved at fogden vurderer Baarsen som et menneske på 18 år og sorenskriveren vurderer ham som en ung halv voksen gutt. Fogden foreslår altså å dømme ham etter Ch Vs NL 6-17-33 som sier, «Befindis nogen med ringe Tyveri, som ej tilforn dermed er befunden, da bør hand udi Fængselet at miste sin Hud».¹⁵¹ Det kan virke som om det er et premiss for fogdens vurdering av

¹⁴⁷ Tb 1689, f. 36b

¹⁴⁸ Tb 1689, f. 36b

¹⁴⁹ Tb 1689, f. 36b

¹⁵⁰ Tb 1689, f. 36b

¹⁵¹ Ch. Vs NL 6-17-33

straffen at Baarsen er et «mennische [...] som nu er 18 aar», og at det er derfor han bør «miste sin hud i fengsel». Baarsen blir allikevel ikke straffet med fengselet, men med piskan. I fogderegnskapet for Inderøy i perioden 1687 til 1689 kan vi finne igjen Anders Baarsen. Her står det oppnevnt at han blir pisket av bøddelen for tyveri.¹⁵² I manntallet for 1701, 12 år senere, finner vi allikevel igjen Anders Baarsen (Baardsen).¹⁵³ Vi finner også hans gamle medsammensvoren Ole Størchersen (Störchersen).¹⁵⁴ Baarsen var nå i arbeid på gården Wiigen som «tienistekarle eller dreng» og det står også oppnevnt at han er soldat. Han blir altså boende på Inderøy, og er i arbeid 12 år etter.

Baarsen blir straffet for sine misgjerninger, og det er ikke overaskende men ei av stor betydning i mitt tilfelle, og jeg vil faktisk argumentere for at det er viktig å ikke legge for stor vekt på det. Det hadde ført til en knapp og dårlig analyse: sorenskriveren skriver om lille Anders Baarsen som hadde drevet med noe småtyveri. Så kommer fogden inn og sier at dette voksne mennesket burde visst bedre og fortjener straff. Deretter piskes Baarsen og derfor kan vi trekke konklusjonen at han sees på som et voksent menneske, og sette to streker under svaret. Dette blir for unyansert i en analyse av holdninger. Det som er interessant i denne saken sett opp i mot min problemstilling, er nettopp ambivalensen vi ser mellom sorenskriveren og fogden angående hans handlinger og oppfatningen av hans ungdom. Det er bemerkelsesverdig at sorenskriveren beskriver Baarsen som ung og liten, og hans handlinger som småtyveri, når det er snakk om så mye over en så lang periode og at han nå var blitt 18 år gammel. Fogden kommer inn som en motbør til sorenskriverens vurderinger. Kanskje ønsket sorenskriveren å ikke straffe for hardt for å ødelegge resten av denne guttens liv. Slik får vi to oppfatninger av Baarsen som på en måte strider mot hverandre og tydelig viser ambivalensen i oppfattelsen av ham.

4.2 ‘Omgjengelse imod Naturen’

I 1703 blir Tomes Tomesen stevnet inn på tinget for å «have haft omgjengelse imod Naturen med en Souf».¹⁵⁵ Dette er den eneste saken i tingbøkene jeg har undersøkt hvor en person blir stevnet etter Ch. Vs NL 6-13-15, en lov som sier at «Omgængelse, som er imod Naturen, straffis

¹⁵² Fogderegnskap for Inderøy, 1687-1689, s. 512 URL: <https://media.digitalarkivet.no/view/48404/512>

¹⁵³ Wiigen gård, manntall for Inderøy sorenskriveri, nr. 15, 1701, URL: <https://www.digitalarkivet.no/view/206/pc00000000590676>

¹⁵⁴ Elli gård, manntall for Inderøy sorenskriveri, nr. 15, 1701, URL: <https://www.digitalarkivet.no/view/206/pc00000000591231>

¹⁵⁵ Tb 1703, f. 15a

med Baal og Brand».¹⁵⁶ Det som her mentes med «imod naturen» var homofili samt seksuell omgang med dyr, og slik som det står i tingboka, gjør ikke loven forskjell vedkommende som begikk denne gjerningen «enten hand er ung eller gammel».¹⁵⁷ Denne saken dreier seg om en ung gutt «som er et barn, der iche har opnaet sin 14 aars alder».¹⁵⁸ Altså er det snakk om Tomes Tomesen, som etter sorenskriveren å dømme, er å regne som et barn som har begått en svært kriminell handling. Øystein Viskum skriver i sin hovedoppgave fra 2002 *Fortielse og straff*, om rettsforfølgelsen av crimen bestialitatis i Norge i perioden 1687 til 1842, at det var sjelden at det ble vektlagt noen formildende omstendigheter i straffeutmålingen av bestialitetssaker. I saken fra Inderøy blir dette presisert ved å skrive at «loven paa det sted gjør ingen forskiel, enten hand er ung eller gammel, der begaar saadan grov misgierning».¹⁵⁹ Allikevel ser vi at det i slutten av saken legges ved et forslag av sorenskriveren om å ta hensyn til hans «wanvittig ungdom och vankundighed».¹⁶⁰ I det følgende skal jeg undersøke hvordan vi kan forstå dette, og hvorvidt det kan si noe om holdninger til barn som begikk denne handlingen.

4.2.1 Mørkeperiode

Først og fremst viser Viskum til at når det gjelder alder, var det klart flertall i innstevnede som var i alderen 10-19 år. Selv om man ikke skal utelukke at de lavere aldersgruppene til en viss grad var overrepresentert, viser hans undersøkelse en helt klar tendens i gruppen av de tiltalte.¹⁶¹ Viskum skriver videre at det først etter 1814 ble vanlig å oppgi alder systematisk i kildene. Det gjør det desto mer interessant å undersøke denne saken fra Inderøy synes jeg, hvor det ikke bare nevnes at han var 14 år, men hvor det fremgår at dette blir en formildende omstendighet. En av hovedkonklusjonene til Viskum er at straffeforfølgelsen av bestialitet aldri var særlig omfattende i Norge. Viskum skriver at perioden 1687 til 1719 kan sees på som en slags mørkeperiode i bestialitetssaker som ble straffeforfulgt fordi det er så få eksempler på slike saker i kildene fra denne perioden. Vi skal altså ikke utelukke muligheten for at det er mørketall i tingbøkene jeg har tatt for meg. Viskum skriver at vi kan tenke oss at det faktisk ble reist nokså få saker, men

¹⁵⁶ Ch. Vs NL 6-13-15

¹⁵⁷ Tb 1703 f. 36b

¹⁵⁸ Tb 1703, f. 15a

¹⁵⁹ Tb 1703 f. 36b

¹⁶⁰ Tb 1703, f. 15a

¹⁶¹ Viskum, Øystein, «Fortielse og straff: rettsforfølgelsen av crimen bestialitatis i Norge 1687-1842» (Hovedoppgave ved Universitetet i Oslo, 2002), 56-57.

at det allerede fantes en tradisjon for å dømme bestialitetssaker fra slutten av 1600-tallet. Derfor er det bemerkelsesverdig at tallene på tiltalte er såpass lavt i denne perioden.¹⁶² Han skriver at:

«i denne perioden fantes det ingen ordning for offentlig finansiert appell, og de sakene som fant sted ble avgjort av lavere rettsinnsanser. Det er kanskje forbausende at man ikke fant grunn til å følge opp praktiseringen av paragrafen, en bestemmelse man hadde innført som en nyskaping i 1687, men man hadde mange andre store utfordringer innen rettssystemet, og fraværet av bestialitetssaker i kanselliets arkiv kan tolkes som at dette ikke ble oppfattet som noe stort problem».¹⁶³

Viskum kommer ikke frem til noe entydig begrunnelse på den lave frekvensen ut fra kildene, men han peker imidlertid ut Trondheims-området som et sted med høyere hyppighet enn andre. I min undersøkelse av tingbøkene for Inderøy i perioden 1689-1709 har jeg hatt barn som fokusområde, men etter et grovsøk på ord slik som «imod naturen» har jeg ikke funnet noen andre saker enn denne ene med Tomes Tomesen fra 1703 som kan kategoriseres som bestialitetssaker. Uten å dra noen slutninger om slike sakers hyppighet på Inderøy eller komme med noen generaliserende tendenser, er det bemerkelsesverdig at dette er den eneste saken over en 20-års periode og at sorenskriveren forholder seg så mild. Jeg ønsker allikevel ikke å dra noen generaliseringer angående hvor utbredt dette var, og om Tomes Tomesen er en av mange unge gutter fra Inderøy hvis kildemateriale som dokumenterer det er gått tapt. Hensikten med å drøfte denne saken er å avdekke hvordan hans barndom eller ungdom står i det han har gjort, og hvorvidt det har noen innvirkning i sakens gang og straffeutmålingen.

4.2.2 Uvitenhet som formildende omstendighet?

Viskum skriver at straffepraksis i perioden 1690 til 1730 var sterkt påvirket av København, og sammenlignet med Sverige har det vært en lav forekomst av slike saker i rettsinstansene i Norge. Tomesen får spørsmål om han var klar over alvorlighetsgraden i det han hadde gjort:

«[...]hand blev tilspurt, om hand iche wiste at det var en grov misgierning och døds Synd hand begich, suarede nej, blev tilspurt om hand iche tilforn har begaaet denne grove Synd, suarede nej,»¹⁶⁴

¹⁶² Viskum, «Fortielse og straff: rettsforfølgelsen av crimen bestialitatis i Norge 1687-1842,» 31.

¹⁶³ Viskum, «Fortielse og straff: rettsforfølgelsen av crimen bestialitatis i Norge 1687-1842,» 92.

¹⁶⁴ Tb 1703, f. 15a

Det kan så klart hende at han ikke var klar over alvorlighetsgraden i det han hadde gjort. Viskum viser også til saker hvor den innstevnede er blitt spurt om ikke de visste at det var en «grov misgjerning», hvorpå samtlige svarer nei.¹⁶⁵ Tomesen sier i tillegg at han aldri har gjort noe lignende før. Selv om Viskum av en eller annen grunn ikke har tatt med denne saken om Tomesen fra Inderøy i 1703 i sin analyse, har han funnet andre saker fra senere tingbøker fra Inderøy, blant annet en sak fra 1736 om en annen 14-år gammel gutt fra Inderøy, Ludvig Jørgensen. Jørgensen hevder under avhør, å ikke ha visst at dette var en dødsynd fordi han ikke visste hva synd var.¹⁶⁶ Å argumentere for manglende kunnskap kan også sees som en strategi en tok i bruk å få mildere straff, hevder Viskum.¹⁶⁷

4.2.3 «Wanwittig undom och vankundighed»

Tomesen er beskrevet på en sånn måte at man kan tenke at han hadde en form for sinnssykdom, men beskrivelsene må forstås på bakgrunn av retorikk og hensikt. Sorenskriverens holdning er ikke preget av en slik forakt som Viskum finner i sine analyser, vil jeg hevde. Hvis vi sammenligner denne saken med den Viskum tar for seg fra 1736, vil jeg hevde at saken om Tomesen fra 1703 er preget av at sorenskriveren er mildere i omtalen av gutten. Viskum skriver at før 1800 henviste gjerne sorenskriverne både til den avskrekkende effekten og til samfunnets forargelse når de skulle begrunne dommene sine i slike saker som dette. For eksempel blir det i saken med Ludvig Jørgensen fra Inderøy i 1736 et viktig poeng at han skal skjermes fra samfunnet og fra kvinner.¹⁶⁸ Slik kan man også spore hvor bundet sorenskriverne var av loven. Vi ser i saken med Tomesen at sorenskriveren har lagt inn et forslag til neste rettsinstans:

«Imidlertid Recommenderis dette, til den gunstig Welb:te hl. ofrdommeris, nermeere schiøn och betenchning, til linutation, formedelst hans wanwittig ungdom och vankundighed, Delingquenten er fød af fattig forEldre huis Moder er en Enche, der underholdis af got fochis almisse i bøgden».¹⁶⁹

Her foreslår eller ber sorenskriveren om at neste rettsinstans skal etter «nermeere schiøn och betenchning» ta inn over seg guttens «wanwittig ungdom og vankundighed». Sorenskriveren viser i tillegg til at gutten var født av fattige foreldre, hvis mor var enke og avhengig av almisser

¹⁶⁵ Viskum, «Fortielse og straff: rettsforfølgelsen av crimen bestialitatis i Norge 1687-1842,» 62.

¹⁶⁶ Viskum, «Fortielse og straff: rettsforfølgelsen av crimen bestialitatis i Norge 1687-1842,» 67.

¹⁶⁷ Viskum, «Fortielse og straff: rettsforfølgelsen av crimen bestialitatis i Norge 1687-1842,» 62.

¹⁶⁸ Viskum, «Fortielse og straff: rettsforfølgelsen av crimen bestialitatis i Norge 1687-1842,» 51.

¹⁶⁹ Tb 1703, f. 15a

fra andre folk i bygda. Dette kan tolkes dithen at Tomesens unge alder og fattigslige kår er tatt med i betraktning og fungerer som en formildende omstendighet. Viskum skriver at ungdom og vankundighet av og til ble nevnt i dommer på en måte som ga frihetsstraff. Viskum stiller seg allikevel kritisk til bevisførselen i slike saker og til at det faktisk fungerte formildende.¹⁷⁰ Jeg har ikke funnet ut om Tomesen faktisk får strengeste straff eller om sorenskriverens forslag tas hensyn til i overhoffretten. Når jeg hevder at dette fungerer formildende, viser jeg altså til behandlingen av ham i *denne* rettsinstansen og ikke den endelige straffeutmålingen. Vi kan med andre ord ikke vite med sikkerhet om dette faktisk blir en formildende omstendighet i Tomesens sak.

Det kan også hende at sorenskriveren var opptatt av å ikke gi denne gutten en for hard straff. Det at man har en sorenskriver som ønsket å ikke ødelegge for mye for denne gutten vil kunne si noe om sorenskriverens forhold til lokalsamfunnet rundt. Tomesen har jo faktisk begått en svært grov kriminell handling som etter loven skulle straffes på livet med «Baal og Brand», en lov som heller ikke ga muligheter for juridiske utmanøvringer. Dette siste forslaget eller notisen fra sorenskriveren til neste rettsinstans er bemerkelsesverdig også fordi det kun er denne saken vi finner i mitt kildemateriale som har en slik tematikk, og at sorenskriveren forholder seg såpass mild i sin omtale av gutten og hendelsen. Sett i sammenheng med de sakene Viskum tar for seg i sin analyse, blant dem denne 14-åringen fra Inderøy senere på 1700-tallet, er det nettopp den tilsynelatende milde tonen som sorenskriveren i min periode har, som utpeker seg. Vi vet at det er samme sorenskriver for Inderøy sorenskriveri i alle de 20 årene jeg har tatt for meg. Jeg vil argumentere for at dette kun kan forsterke min påstand om at folk brydde seg om barnas velgående ved at sorenskriveren uttrykker seg slik i møte med samfunnets lover og normer.

4.3 Konklusjon

I dette kapitlet har jeg vist at selv de barna som ble innstevnet for særlig dårlig oppførsel, ble oppfattet som barn og unge i møte med rettsvesenet. I disse sakene hvor det er barn som er innstevnet for det de har gjort, har jeg undersøkt hvorvidt deres unge alder er blitt tatt med i betraktning. Enten ved at det faktisk skrives, eller om det er noe som kan avdekkes i sakens gang. I saken med Anders Baarsen og tyveriet er det interessant at retten tar hensyn til hans unge alder og manglende modenhet i straffeutmålingen. Dette kommer særlig godt frem i

¹⁷⁰ Viskum, «Fortielse og straff: rettsforfølgelsen av crimen bestialitatis i Norge 1687-1842,» 47.

ambivalensen mellom sorenskriver og fogd, hvor førstnevnte bruker ord som 'liden dreng' og 'barn' hvorpå fogden først og fremst beskriver Baarsen som et 'mennische [...], som nu er 18 aar'. I saken med Tomes Tomesen holder sorenskriveren seg nokså mild og legger inn et forslag til «schøn och betenchning» til neste rettsinstans angående hans «wanvittig ungdom och van-kundighed». Slik vil jeg hevde at deres ungdom er tatt med i betraktning på en formildende måte.

5 Avslutning og konklusjon

Hanne Marie Johansen skriver i boken *I Gode og Vonde Dagar* at den arbeidsinnsatsen barna stod for var viktig i familieøkonomien. Hun argumenterer for at barnearbeidet også var en form for utdanning ved at de lærte å «meistre praktiske utfordringer, og dei lærte å omgåast folk».¹⁷¹ Vi må regne med at barn har deltatt i og bidratt til arbeidet på gården fra de var nokså små, kanskje allerede fra seksårsalderen. Mange av barna jeg har undersøkt i alderen 12 til 18 år var i tjeneste. Barna på Inderøy vokste opp i et jordbruksamfunn der arbeidet for det daglige brød var hovedbeskjeftigelsen for både unge og gamle. Sakene jeg har funnet fra tingbøkene for Inderøy kan slik som jeg har vist brukes som kilder til holdninger og til normer.

Materielt sett er barndomshistorie en historie om bedre tilstander for barn. Blant annet forbedrede helseforhold økte sjansen for å overleve de første årene og å leve opp. Det er her viktig å presisere at det er snakk om materielt bedre forhold. I tråd med Linda A. Pollock vil jeg altså hevde at barndomshistorien, når det gjelder omsorg, ikke trenger å fremstilles som en fremskrittshistorie.¹⁷² Barndomshistorie er ikke historien om hvordan fornuft og humanitet gradvis kom inn i barneoppdragelsen, og synet på barnet, på slutten av 1700- og utover 1800-tallet. Siden 1980-tallet har forskere avvist tanken om at dødsstatistikken skyldes, og er tegn på, omsorgssvikt fra foreldrene. Slik som Ellen Schruppf skriver, er ikke barndomshistorie en historie om foreldre, husbonder og matmødre som har utviklet seg fra å være «uvitende og usiviliserte til å bli fornuftige, kjærlige og omsorgsfulle».¹⁷³

Som vist i kapittel én, var allikevel ikke arbeidet fritt for fare slik som vi så i eksempelet med Peder som ble slått så hardt av husbonden han var i tjeneste hos, at han døde av slagene. Tjenestefolk og husmennene på gårdene rundt reagerte på husbondens mishandling av Peder, og selve saken dreide seg i stor grad om å redegjøre for graden av denne mishandlingen husbonden hadde utsatt Peder for. På bakgrunn av denne saken drøftet jeg holdninger i lokalsamfunnets og lovens grenser for tukt. Jeg argumenterte imot Erling Samdmo som hevdet at hustukten var et sosialt fenomen og en legitim voldsform som ble innordnet i samfunnet i perioden.¹⁷⁴ Jeg pekte

¹⁷¹ Johansen, «Familien som omsorgsfelleskap,» 188.

¹⁷² Pollock, *Forgotten children: parent-child relations from 1500 to 1900*, 143-144.

¹⁷³ Schruppf, Ellen, «Barndomshistorie – perspektiver og problemer,» *BARN - Forskning om barn og barndom i Norden* 26, no. 2 (2021): 16.

¹⁷⁴ Sandmo, «Hushold og Husvold,» 222.

på at denne saken illustrerer en hustukt som i første omgang etter loven var legitim, men at den allikevel blir oppfattet og vurdert som en form for ille behandling som ikke ble godtatt av folk, ja- hele samfunnet.

Tidligere forskning har pekt på at barn som arbeidet med foreldrene sine i jordbruket i Vest-Europa i tidlig moderne tid, ikke ble overbelastet eller mishandlet.¹⁷⁵ Hanne Marie Johansen minner oss på å allikevel ikke idyllisere tjenesteforholdene for mye, og slik vi så med saken om Ingbret på 12 år som døde av å få et tre over seg, var det stor risiko selv for barna av bøndene. Selv om jeg vil argumentere for en kontinuitet i de mellommenneskelige forholdene jeg har funnet i tingbøkene for Inderøy, betyr ikke det at forventningene som ble stilt til barn i arbeidet kan virke strenge i våre nåtidsøyne. Vi kan altså ikke sette likhetstegn mellom omsorg og lav risiko. Arbeid handlet om utdanning og danning og sørget for at barna ble fullverdige medlemmer av samfunnet. Slik denne oppgaven har vist er ikke omsorg ensartet og uavhengig av tid og rom. Det er en betinget tilstand som preges av de omstendighetene vi finner det i.

Min analyse åpner opp for å forstå barn i denne perioden som ønskede og høyt verdsatte personer i husholdet, men også i samfunnet. I kapittel to undersøkte jeg saker hvor handlinger og skikker som mange tidligere forskere har argumentert for at vitner om likegyldighet, faktisk kan tolkes som tegn på det motsatte. I lys av det protestantisk, kristne verdensbildet tolket jeg anstrengelsen om å få lagt foster i vigslet jord på en slik måte at det kan være uttrykk for omsorg. Arne Bugge Amundsen viser i boken *Å minnes de døde*, ambivalensen i protestantisk teologi på 1600-1700-tallet angående udøpte barn.¹⁷⁶ Denne ambivalensen dreide seg om ulike teologiske oppfatninger og vurderinger av hva som skjedde med udøpte barn i det hinsidige. I de sakene jeg har tatt for meg som viser kvinner som virkelig anstrenger seg for å få lagt fosteret sitt i vigslet jord, kommer dette teologiske paradokset frem. Tilsvarende kan foreldrenes bruk av metoder man risikerte å bli straffet for, vitne om deres innsats for å berge barnet. Slik som Synne Stavheim skriver i sin hovedoppgave, har folk på Inderøy også benyttet seg av lokalsamfunnets kloke koner når de ikke visste andre råd for deres syke barn. I saken med Lisbet som fødte mens hun vokter reinsdyrflokken og la fosteret sitt blant noen steiner i fjellet, åpnet jeg opp for å tolke «nogle steene» som noe som også kan være et religiøst sted bare for en annen kultur.

¹⁷⁵ Johansen, «Familien som omsorgsfelleskap,» 188.

¹⁷⁶ Andresen Oftestad og Bliksrud Aavitsland, «Kapittel 10. Barnets Minne,» 231.

Jeg vil hevde at innsatsen som er blitt lagt ned for å verne om og hjelpe syke barn eller barn som døde før dåpen, vitner om omsorg betinget av sin tids normer og regler. Tidligere forskere slik som Ariés har hevdet at barndom og ungdomstid i europeisk historie ikke har blitt regnet som en egen fase av livet. I det siste kapittelet mitt om 'uskikkelige' barn som er innstevnet på tinget, ser vi tydelig at barndommen og ungdomstiden er blitt forstått som noe annet enn voksentiden. I de sakene hvor barna har begått selvstendige misgjerninger, eller fulgt oppfordringer om ulovlige og umoralske gjerninger, har vi sett hvordan nettopp deres barndom eller ungdom er blitt brukt av sorenskriveren for å forklare eller unnskyldte deres handlinger. Flere ganger har formuleringer slik som «ungdoms uforstand» og «ungdoms wanwittighed» blitt brukt i tingbøkene for å beskrive en dårlig oppførsel. Hvorvidt denne anerkjennelsen har ført til noen annerledes behandling av disse barna kom jeg inn på i kapittel tre.

Det er flere saker jeg ikke har hatt muligheten til å se på, mye på grunn av tiden til rådighet da dette er en 30-poengs oppgave. Det kunne også vært interessant med en utvidet analyse med et tilfang av andre typer kilder, slik som domsavsigelser høyere opp i rettsinstansen. Jeg har heller ikke tatt med kjønn som faktor i min analyse, og jeg vil hevde at det ligger flere masteroppgaver i dette kildematerialet ved å rette det mikrohistoriske mikroskopet mot Inderøy.

Det er fordeler og ulemper ved å ha et så spisset og nyansert blikk som jeg har hatt i denne oppgaven. En kritikk går på at vi har et stort mangel på kildemateriale av den typen Michael Anderson kaller «attitudinal data», som vil kunne relateres til befolkningen som helhet og at det derfor kan være vanskelig å nettopp si noe om befolkningen som helhet. Jeg vil dog argumentere for at en av fordelene ved en slik analyse som dette, er at man ikke eliminerer enkeltmenneskenes agens og evne til å handle ved å sette dem inn i store overordnede systemer. Ved å undersøke selv saker som er annerledes og atypiske, slik som for eksempel forgiftningssaken i kapittel én, har jeg belyst ulike dimensjoner ved barndommen og ungdomstiden. Atypiske saker slik som dette, vil kunne fortelle en hel del om dette menneskets møte med de normer som er rådende i samfunnet til en gitt tid.

Ingen mennesker lever i et vakuum, og ved en nærlesing av dette kildemateriale har jeg kastet lys over ett sted i én periode og forsøkt å se det i en større kontekst. Stephen Wilson skriver, «we are social, cultural and historical animals, and what is 'natural' or 'instinctive' in us is

always overlaid by or channeled through various forms of socialization”.¹⁷⁷ De sakene jeg har funnet vil jeg hevde at understreker og belyser nettopp de felles normer og regler som samfunnet innebefattet. Ved å se på tingbøkene for Inderøy har jeg forsøkt å danne meg et bilde av hvordan dette lokalsamfunnet som helhet har forholdt seg til barn og konseptet barndom. Shulamith Shahar skriver om Stephen Wilson at,

«Stephen Wilson has pointed out that interpretation of the fragmented and oblique extant testimony on this difficult sphere of family intimacy – the mentality of people who could not express themselves in writing – requires empathy, a feeling for nuances, and objectivity, a deliberate attempt to set aside one’s own cultural assumptions”.¹⁷⁸

Menneskene på Inderøy i perioden 1600-1700 var ikke likegyldige overfor barna sine. Den tiden de levde i og de sosiale forholdene de levde under var betingelser som preget hvordan de forholdt seg til barna, hvilket på mange måter skiller seg fra i dag. Min problemstilling og hovedbeskjeftigelse for denne oppgaven har vært å avdekke holdninger og normer over en 20-års periode på Inderøy. Nå er ikke 20 år nok til å si noe om kontinuitet eller brudd i disse normene og holdningene, men denne undersøkelsen tilsier at de menneskene jeg har studert ikke var likegyldige barna sine. Ved å undersøke tingbøkene fra Inderøy har jeg allikevel sett hvordan omsorg for barn og holdninger til barndom og ungdomstid har utspilt seg i denne 20-års perioden. Selv om vi kanskje har en litt annen tanke om hva barndomsbegrepet betyr og inneholder i dag, vil jeg hevde at foreldre den gang også var glade i barna sine og gjorde det beste de kunne utfra det de visste.

¹⁷⁷ Wilson, «The myth of motherhood a myth: The historical view of European child-rearing,» 197.

¹⁷⁸ Shahar, Shulamith, *Childhood in the Middle Ages* (London: Routledge, 1990), 5.

Forkortelser

Ch. Vs. NL – Christian den femtes Norske Lov av 1687

Tb, f. – tingbok, folio

Litteratur

- Amundsen, Arne Bugge. «Kapittel 11. De minneløse.». I *Å minnes de døde. Døden og de døde i Norge etter reformasjonen*, redigert av Arne Bugge Amundsen, Eivor Andersen Oftestad, Tarald Rasmussen og Kristin Bliksrud Aavitsland, 225-232. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2019.
- Anderson, Michael. *Approaches to the history of the Western family, 1500-1914*. [New]. utg. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Andresen Oftestad, Eivor, og Kristin Bliksrud Aavitsland. «Kapittel 10. Barnets Minne.». I *Å minnes de døde: døden og de døde i Norge etter reformasjonen*, redigert av Arne Bugge Amundsen, Eivor Andersen Oftestad, Tarald Rasmussen og Kristin Bliksrud Aavitsland, 203-222. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2019.
- Ariès, Philippe. *Centuries of childhood: a social history of family life*. New York: Knopf, 1962.
- Badinter, Elisabeth. *Det naturligste av verden? Om morskjærlighetens historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.
- Cunningham, Hugh. *Children and childhood in western society since 1500*. 2nd utg. Harlow: Pearson Longman, 1995.
- Drevland, Silje. «Sedelighetssaker på Helgeland - En undersøkelse av sedelighetssaker på tinget, og sedelighetsforbrytere i møte med retten, kirken og lokalsamfunnet på Helgeland 1717-1736.», 2016.
- Hajnal, John. «Two Kinds of Preindustrial Household Formation Systems.». I *Family forms in historic Europe*, redigert av Richard Wall, Peter Laslett og Jean Robin, 65-72. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Johansen, Hanne Marie. «Familien som omsorgsfelleskap.». Kap. 5 I *I gode og vonde dagar: familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, redigert av Sølvi Sogner, 170-219. Oslo: Samlaget, 2019.
- Kjelland, Arnfinn. «Kva er mikrohistorie?». I *Mikrohistorie*, redigert av Arnfinn Kjelland, Harald Johannes Krøvel, Ola Teige og Chalak Kaveh, 11-39. Trondheim: Museumsforlaget, 2020.
- Krøvel, Harald Johannes. «Allmenn bygdehistorie og mikrohistorie.». I *Mikrohistorie*, redigert av Arnfinn Kjelland, Harald Krøvel, Ola Teige og Chalak Kaveh, 31-49. Trondheim: Museumsforlaget, 2020.

- Le Roy Ladurie, Emmanuel. *Montaillou: katarer og katolikker under inkvisisjonen i en landsby i Pyrenéene 1294-1324*. Oslo: Gyldendal, 1986.
- Lindström, Jonas, og Karin Hassan Jansson. «Pigan i fadersvældet: Regler, undantag och mikrohistoriska möjligheter.». *Historisk tidskrift (Stockholm)* 137, nr. 3 (2017): 351.
- Marthinsen, Liv *Tingboka som kilde: en seminarrapport*. Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt (trykt utg.). 2. utg. utg. Bind nr. 22, Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt, 1991.
- Maza, Sarah C. *Thinking about history*. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 2017.
- Næss, Hans Eyvind. «Fra tingskriver til dommer - tiden 1591-1797.». I *For rett og rettferdighet i 400 år : sorenskriverne i Norge 1591-1991*, redigert av Hans Eyvind Næss, Tor Falch og Norges justis- og politidepartement, 23-52. Oslo: Justisdepartementet i samarbeid med Fabritius, 1991.
- Næss, Hans Eyvind, Tor Falch, og Norges justis- og politidepartement. *For rett og rettferdighet i 400 år: sorenskriverne i Norge 1591-1991*. Oslo: Justisdepartementet i samarbeid med Fabritius, 1991.
- Næss, Hans Eyvind, og Torkel Thime. «Sorenskriverens arkiver som historisk forskningsmateriale.». I *For rett og rettferdighet i 400 år : sorenskriverne i Norge 1591-1991*, redigert av Hans Eyvind Næss, Tor Falch og Norges justis- og politidepartement, 166-192. Oslo: Justisdepartementet i samarbeid med Fabritius, 1991.
- Pollock, Linda A. *Forgotten children: parent-child relations from 1500 to 1900*. Cambridge paperback library. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Sakshaug, Ingvald, og Andreas Ystad. *Inderøyboka: ei bygdebok om Inderøy, Røra og Sandvollan : 1 D. 1 : Den ålmenne delen*. Bind 1 D. 1, Inderøy: Steinkjer Trykkeri AS, 1973.
- Sandmo, Erling. «Hushold og Husvold.». I *Voldssamfunnets undergang : om disiplineringen av Norge på 1600-tallet*. Det Blå bibliotek, 221-231. Oslo: Universitetsforl., 1999.
- . «Tingets tenkemåter: kriminalitet og rettsaker i Rendalen 1763-97.». Oslo: Universitetet i Oslo, IKS, Avdeling for historie, Tingbokprosjektet, 1992.
- Sandvik, Gudmund. «Rettsstillinga for barn i gamle dagar.». *Forskningsnytt* 24, nr. 4 (1979): 50-54.

- Sandvik, Hilde. «Del 2: Tidlig Moderne Tid.». I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, redigert av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, 145-210. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020.
- . «Det økonomiske fellesskapet.». I *I gode og vonde dager: familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, redigert av Sølvi Sogner, 72-116. Oslo: Samlaget, 2019.
- Schrumpf, Ellen. *Barndomshistorie*. Utsyn & innsikt. Oslo: Samlaget, 2007.
- . «Barndomshistorie – perspektiver og problemer.». *BARN - Forskning om barn og barndom i Norden* 26, nr. 2 (2021).
- . «Barnearbeid - plikt eller privilegium? Barnearbeid og oppvekst i to norske industrisamfunn i perioden 1850-1910.»: Institutt for humanistiske fag, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo, 1997.
- Shahar, Shulamith. *Childhood in the Middle Ages*. London: Routledge, 1990.
- Shorter, Edward. *Kernefamiliens historie*. København: Nyt nordisk forlag, 1979.
- Sogner, Sølvi. *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå*. Oslo: Universitetsforl., 1990.
- . «Historical Demography in Norway 1960-2010.». Kap. 27 I *A Global history of historical demography: half a century of interdisciplinarity*, redigert av A. Fauve-Chamoux, Ioan Bolovan og Sølvi Sogner, 499-511. Bern: Peter Lang, 2016.
- . *I gode og vonde dager: familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*. Oslo: Samlaget, 2019.
- . «Rettsprotokollene som kilde til mentalitet og kultur i europeisk historieforskning.». I *Tingboka som kilde : en seminarrapport*, redigert av Liv Marthinsen og institutt Norsk lokallhistorisk, 7-18. Oslo: Norsk lokallhistorisk institutt, 1991.
- Stavheim, Synne. «"Til doktoren? Tvi!" Holdninger til helseforhold i Østerdalen og Solør-Odalen 1835-1870.», Hovedoppgave ved Universitetet i Oslo, 1993.
- Stokkeland, Annette. «Barn og unges oppvekstforhold på 1600-tallet: en studie med utgangspunkt i tingbøkene fra Jæren og Dalane 1613-1650.», Hovedoppgave ved Universitetet i Oslo, 2002.
- Stone, Lawrence. *The family, sex and marriage in England 1500-1800*. Harmondsworth: Penguin Books, 1979.
- Stretton, Tim. «Social historians and the records of litigation.». I *Fact, fiction and forensic evidence : the potential of judicial sources for historical research in the early modern*

- period*, redigert av Sølvi Sogner, 15-34. Oslo: Department of History, University of Oslo, 1997.
- Telste, Kari. «A tale of courtship or immorality? Some reflections on court records as narratives.». I *Fact, fiction and forensic evidence : the potential of judicial sources for historical research in the early modern period*, redigert av Sølvi Sogner, 75-82. Oslo: Department of History, University of Oslo, 1997.
- Viskum, Øystein. «Fortielse og straff: rettsforfølgelsen av crimen bestialitatis i Norge 1687-1842.», Hovedoppgave ved Universitetet i Oslo, 2002.
- Wilson, Stephen. «The myth of motherhood a myth: The historical view of European child-rearing.». *Social history (London)* 9, nr. 2 (1984): 181-198.

Kilder

Digitalarkivet

Fogderegnskap fra Inderøy, 1687-1689, URL: <https://media.digitalarkivet.no/view/48404/512>

Manntall for Inderøy fogderi og Namdal fogderi, nr. 15. 1701, søkbar versjon URL: <https://www.digitalarkivet.no/source/38462>

Tingbøker fra Inderøy sorenskriveri skannet versjon fra digitalarkivets nettsider:

Tingbok nr. 1, 15.3.1689-25.1.1692

Tingbok nr. 2, 26.1.1692-30.10.1695

Tingbok nr. 3, 16.1.1696-13.12.1699

Tingbok nr. 4, 16.1.1700-15.8.1703

Tingbok nr. 5, 24.09.1703-02.06.1706

Tingbok nr. 6, 30.06.1706-07.02.1710

Digitalarkivets transkriberte tingbøker fra Inderøy sorenskriveri, 1689-1709, ved Sissil Bruun Sørensen

Tingbok for 1689, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1689.htm>

Tingbok for 1690, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/INDERoy1690.htm>

Tingbok for 1691, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1691.htm>

Tingbok for 1692, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1692.htm>

Tingbok for 1693, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1693.htm>

Tingbok for 1694, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1694.htm>

Tingbok for 1695, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1695.htm>

Tingbok for 1696, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1696.htm>

Tingbok for 1697, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1697.htm>

Tingbok for 1698, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1698.htm>

Tingbok for 1699, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1699.htm>

Tingbok for 1700, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1700.htm>

Tingbok for 1701, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/Inderoy1701.htm>

Tingbok for 1702, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/inderoy1702.htm>

Tingbok for 1703, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/inderoy1703.htm>

Tingbok for 1704, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/tb17291704.htm>

Tingbok for 1705, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/tb17291705.htm>

Tingbok for 1706, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/tb17291706.htm>

Tingbok for 1707, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/tb17291707.htm>

Tingbok for 1708, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/tb17291708.htm>

Tingbok for 1709, URL: <https://xml.arkivverket.no/tingboker/tb17291709.htm>

Trykte kilder

Christian den Vs Norske Lov 1687 – internettversjon, URL: <https://www.hf.uio.no/iakh/tjenester/kunnskap/samlinger/tingbok/lover-reskripter/chr5web/chr5register.html>